

KONYA

HALKEVİ AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

- İç Anadolu'nun Su İhtiyacı Pr. Dr. ŞEVKET A. BİR'AND
Büyük Karatay Medresesi . . . M. F. UĞUR - M. MES'UD KOMAN
(13 Resim)
Garbî Asya ve Anadolu Akvam-ı- Kadimesinin
Dinleri Tarihi NACİ FİKRET BAŞTAK
26 - 30 Ağustos Zaferi NÂZİM EVREN
Mevleviler Şehri Konya SAİT SUNGUR
Âşık Hüseyin İ. ACZİ KENDİ
Karaman muhitinin hayvanlara ait Ata Sözleri . A. ŞÜKRÜ ÇILOĞLU

K O N Y A

(AYDA BİR ÇIKAR)

Neşredilmek üzere gönderilecek yazılar tek tabaka kâğıdın bir tarafına DAKTİLO yahud okunaklı Türk harfleriyle yazılır, yazı sahibi tarafından kontrol edildikten sonra muvazzah adres ilâvesiyle imzalanarak yollanırsa, isim iltibasına, imlâ ve mürettip hatasından şikâyeteye sebep kalmaz.

İlmî münakaşalara, tenkitlere (fikir olgunluğunuz için) bol bol yerimiz vardır.

Şahısların behemehal muhterem tutulması prensipimizdir.

Mecmuada çıkan yazıların imzalı asılları geri verilmez, saklanır.

Mecmuayı ilgilendiren bütün evrak :

«KONYA»

Halkevi «MECMUA»

KONYA

adresine yollanmalıdır.

— Muhabir Âzalarımızdan rica —

Çok eski devirlerle Selçuk, Karaman, Osman oğulları V. S. ye âid : Vakfiye, berat, şer'i mahkeme sicilli, ferman; han, hamam, cami, kervansaray, imâret, medrese, türbe, çeşme, kale, köprü kitabeleri; mezar taşı yazıları'nın tashihli örnekleriyle bina harabelelerinin, mümkünse, evvelki ve bu günkü durumlarını gösteren foto-grafilerini;

Kasaba ve köylerde Türk âdet ve an'anelerinden (sosyal yardımla yurd ve yurddaş severliğe örnek olan) İmecilere, Askere gidenlerin uğurlanmalarına, askerden bilhassa harp'den dönen Gazilerin köy sancaklarıyla karşılanmalarına, bunlardan şehit düşen arkadaşları'nın ev ve aileleri önünde aldıkları vaziyetlere;

Silâhla nişan, ok, cirid, ata binme, at bakma, güreş, sürekle avı, kılıç, meç ve emsâli sporlara;

Eski kıyafetlerle : Kadın erkek bir arada, ayrı ayrı, kılıç kalkan; yerine göre, saz, davul, zurna ile oynanan Türk oyunlarına; türkülerinin güfte ve bestelerine;

Düğün dâvetlerine, gelin güveyi alaylarına ve bunlara yapılan yardımlara;

Masallara, bayramlarda seyranlarda, toplantılarda eğlencilerde söylenen maniler, koşmalara;

HÜLÂSA

Yaradıldığındanberi, Türke, Türklüğe, Türklükle ilgililere mahsus olduğu halde : kenarda köşede kalmış, yarım yanlış ortaya atılmış bütün malûmatı; Hatırlatanın, hangi kitapta yazılı bulunduğu, kitabın tarihi - yazarının ismi - nerde bulunduğu - yazmamı basmamı oldugunu; tafsilen bildirecek kıymetli yazılarınızı bekliyoruz.

Bu yazı ve resimler - muvaffakiyet derecesine göre - Konya - yahut - Ekekon - da neşredilecektir.

K O N Y A

HALKEVİ AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

YIL : VII

I. KÂNUN 1942

SAYI: 50

İç Anadolu'nun Su İhtiyacı

Pr. Dr. ŞEVKET A. BİR'AND

İç Anadolunun su ihtiyacı ötedenberi kendini duyuran millî dâvalarımızdan biridir. Fakat bu ihtiyacın ziraî, iktisadî, sıhhi yönlerden tabii ve hakikî bir ihtiyaç olduğu lâıykıyla araştırılmış değildir. Bunu belirtmek ve mevcut imkânları genişletmek için bazı noktalara işmeği faydalı buldum. Hemen işaret etmeliyimki bu mütâlaalarım İç Anadoluda başka maksatlarla yaptığım seyahatler esnasında topladığım müşahedelerimin ve eski hatıraların mahsulüdürler. Bu bakımdan etütlerimin daha ziyade bir sondaj mahiyetinde olacakları tabiidir. İç Anadolu su ihtiyacının önemini büyük şehirlerde oturanlar o derece fark etmezler. Çünkü büyük şehirlerde yaşayan insanlar Belediyeler ve Sosyal teşekküller vasıtasıyla su ihtiyaçlarını temin ettikleri gibi gelirleri de köylerde olduğu gibi suya bağlı değildir. Halbuki kazanç ve gelirlerini topraktan çıkarmak zorunda olan şehir ve köylerimizde suyun hem içme bakımından bir «sıhhat dâvası» ve hem de sulama bakımından bir «ziraat dâvası» olduğu muhakkaktır. Orta Anadoluda bu ihtiyacın ikiside duyulduğundan konumuzu bir iki yönden incelemeğe çalışacağız.

Hayatın ve sıhhatin biricik kaynağı olan suyun sıhhi bakımdan içme suyu olarak kullanılabilmesi için (bizdeki su meraklılarını ilgilendiren özel vasıflarına bakılmazsa) sıhate zararlı olacak şimik maddelerden mahrum olması ve hastalıklara sebebiyet verecek küçük canlıları ihtiva etmemesi gerektir. Bunun için de içme suları ya büyük şehirlerde olduğu gibi özel metotlarla temizlenirler veyahudda küçük şehirlerde görüldüğü gibi içmeye elverişli görülen sular borular içine alınarak içilecekleri yerlere sevk olunurlar. Orta Anadoluda içme suları olarak kullanılan sular pınarlardan, akar sulardan ve taban sularından alınırlar.

Pınar suları yer altındaki tabakaların içinden geçerken tabii yollarda tasfiye edildikleri ve diğer sulara nisbetle daha serin oldukları için içmeye elverişli sulardır. Yalnız bizdeki pınarların pek çoğu Kalkerlerin içinden geçtikleri için sertlik dereceleri oldukça yüksektir. Buna misâl olarak Ankara'da Dikmen sırtlarında ve Elma dağında, Malatya'da Pınarbaşı mevkiinde ve Beynam deresinde, Karaman'da Gökçe Dinik ve İbrala köylerindeki pınarlar gösterilebilir. Bu gibi pınarların suları Kalkerlerin geniş yarık ve çatlaklarından geçtikleri ve bu yüzden tabii yollarda süzülmedikleri için yabancı maddeleri ve ufak zerrelere ihtiva edebilirler. Aynı hâl Bursa'da Kirazlı yayla, Ankara'da Keçiören, Kızılcahamam'da çam ormanlığı, Bergama'da Kozak yaylası mevkiilerindeki Granit'lerin, Daçit'lerin ve Andezit'lerin içinden çıkan pınarlar için de vakidir. Bu kayalar da kızgın lavların soğurken büzülmeleri sonucunda teşekkül eden bir çok yarık ve çatlakları ihtiva ederler. Fakat bunların ancak Feldispat'ların erimesinden husule gelen az miktarda kireci ihtiva ettiklerinden ötürü sertlik dereceleri o nisbette yüksek değildir. Gerek Kalker kayalarının içinden çıkan, gerekse Granitler, Daçit'ler ve diğer Volkanik kayalardan süzülen pınar sularının pek çoğu geniş ve boş arazide bulundukları için bunların saf ve temiz oldukları kabul edilebilir. Fakat esasen saf ve temiz sayılması gereken bu pınar suları memleketimizde maalesef kirlendikten sonra kullanılmaktadır. Bunu teyit etmek için müşahedelerime dayanan bir iki vakıyı bildirmek isterim. Mucur kazasının Karacaviran nahiyesinde mermerimsi kalkerlerin içinden çıkan bir pınardan istifade edilmektedir. Fakat ana gözden çıkan saf sular yamacı kaplayan moloz yığınlarının içinden geçtikten sonra bir çukurda toplanarak kullanılmaktadır. Bu çukurun içinde kemik parçaları, küçük ve daha bir çok yabancı unsurları görmek mümkündür. Bu suretle esasen saf ve temiz olan su, yerli kayalardan çıkan ana gözden alınmadığı için kirlendikten sonra kullanılmaktadır. Halbuki su boru ile doğrudan doğruya ana gözden alınarak kullanılması lâzımgelirdi. Buna benzer bir misale de Karaman'da şahit olmuş bulunuyoruz. Şehrin su ihtiyacı 20 kilometre mesafedeki Gökçe köyünden temin edilmiştir. Fakat buradaki Miyosen Kalkerlerinin içinden çıkan sular ana gözden alınmayarak kil çakıl ve Tın'lardan mürekkep üzeri çayırlaşmış Alüvyon'ların içinden geçtikten sonra boruya alınmıştır. Pınarlarımızda görülen ve sıhhi şartlarla telifi kâbil olmayan bu gibi hâller akar sularımız için de vakidir.

Bir çok köylerde pınarların bulunmasına rağmen köylülerimiz akar suları içmekten çekinmezler. Fakat bu derelerin çoğu en aşağı beş on köyden geçerek kirlenmektedir. Buna rağmen her nedense «akar su kir tutmaz» kaidesine uyarak bu suları içmekte bir mahzur görmezler. Halbuki bu derelerin kenarlarında ufak ve basit kuyular açılmış olsa akar sulardan daha temiz ve onlardan daha derin suların temini kabildir. Netekim akıllı çobanlar dere kenarlarını bir az eşerek buralarda kendileri için ufak pınarlar çıkarmaktadırlar.

Memleketimizde içme suyu olarak kullanılan taban sularının kullanılış tarzları da iyi değildir. Çubuk ovasındaki bir çok köylerde içme suyu olarak kullanılan taban sularının derinliği 2-3 metre arasındadır. Köy-

lüler burada dere suyunu içmeyerek daha serin olduğu için taban suyunu tercih etmektedirler. Fakat kuyuların derinliği ile lâğımların ve gübre çukurlarının derinliği aynı olduğundan bunların da içmeye elverişli olmayacakları kolayca anlaşılır. Aynı hâl Orta Anadolu'nun bir çok köylerinde olduğu gibi Şarkışla, Çumra ve hattâ daha ıslak bir mıntakada bulunan Kemalpaşa kazaları için de vakidir. Şarkışla kazasının içtiği sular yüze çıkmış taban sularıdır. Hattâ bunlar kirlenmesin diye bir çayırlığın ortasında betondan dört duvar yapılmış ve üstü kapanmıştır. Bu dört duvarın içindeki su ile onun bir kaç metre ilerisinde mandaların yattığı suyun aynı su olduğunun farkına varılmamış veya suyun yalnız o noktadan dikey bir tarzda yer yüzüne çıktığı kabul edilerek lüzumsuz masraf ve külfete de girilmiştir. Çumra, Kemalpaşa kazalarında da taban suları yer yüzüne yakındırlar. Hele Kemalpaşa kazasında Otellerde, evlerde, mahallelerde ve sokaklarda taban suları ile lâğım suları sayısız tulumbalar vasıtasıyla daimî devir halindedirler.

Halbuki taban suları yer altındaki kumlar, çakıllar arasından süzülerek tabii yollarda temizlendikleri ve yaz aylarında daha serin, kış aylarında da daha ılık oldukları için akar sulara ve yarık pınarların sularına nisbetle içmeye daha elverişlidirler. Fakat yer yüzüne yakın bir derinlikte bulunan birinci kat taban suları ve bilhassa 2-3 metre bir derinlikte olanlar o mıntakaya düşen yağmurların aşağıya sızmaları neticesinde toplanan sulardan ibaret oldukları ve bunların köylerde ve küçük şehirlerde yer altına sızarken bir çok yabancı maddeleri ihtiva edecekleri ve aynı derinlikteki lâğım suları ile karışacakları için içmeye elverişli değildirler. İçmede kullanılacak taban sularının ikinci ve üçüncü kat taban sularından (yani daha derin) alınmaları gerektir. Çünkü ikinci ve üçüncü (ve daha derin) kat sularının üzerleri su geçirmeyen tabakalarla örtülmüştür. Bu sebepten birinci katın suları ile karışmazlar. Bunların suları daha uzak mesafelerden ve çakıl yığınları içinde uzun müddet süzöldükleri için daha saf ve temizdirler. Bu itibarla içmede kullanılacak taban sularının mümkün mertebeye derinlerden alınması lâzımdır. Bunun temini için de yer yüzüne yakın birinci kat taban suyunun altındaki su geçirmeyen tabakayı delerek daha aşağıya inmek ve mümkün olursa onu geçerek daha derinlerden içme sularını almak isabetli olur. Bu hususta basit sondaj âletlerinden istifade edilmeli ve su geçirmeyen birinci katı delerek boru yerleştirilmelidir. Borunun kenarı su geçmeyen tabakanın killeri ile sıvanacağından birinci ve ikinci kat sularının karışmalarına meydan kalmaz. Bu misâllerden anlaşılacağı üzere Orta Anadolu'nun su ihtiyacı aynı zamanda bir «sıhhat dâvası»dır. Bunu tesbit ettikten sonra şimdide bu dâvanın zirai, iktisadî ve tabii yollardan incelenmesine geçelim.

Bilindiği üzere İç Anadolu'daki köy ve şehirlerimizden pek çoğunun kazanç ve gelirleri ziraate bağlıdır. Hattâ küçük şehirlerde oturan esnaf, bakkal, tüccar ve sanatkârların en sağlam dayanağını köylüler teşkil ederler. Bunun içindirki köylülerimizin iştirak kabiliyetleri azaldığı zaman bunların da ticarî ve sınaî faaliyetleri azalır. Şu hale göre köylerimizin ve köylülerimizin zirai bakımdan kalkınmaları bunların da canlanmalarına

rını intaç ediyor. Fakat köylerimizin canlanması için bir yandan Nafia-mızı, Sıhhiyemizi, Maarifimizi ticaret ve ziraat usûllerimizi ilgilendiren bir çok meselelerden başka bilhassa tabii ve iktisadî şartların müsbet yollarda tesir etmeleri lâzımdır. Bugünkü günde bu şartlardan ikisinin de müsbet şekillerde tesir ettiklerini görmekteyiz. Bunun içindirki şehirler-den köylere, dairelerden tarlaya doğru bir akın başlamıştır. Halbuki bundan beş on yıl önce bu akının köylerden şehirlere doğru vukubuldu-ğuna şahit olmuştuk. Bunun tabii ve iktisadî şartların menfi tesirleri ile vukubulduğu bellidir. Fakat bu şartlardan hangisinin daha özlü ve tesirli olduklarını anlamak da faydalı olur. Bunun için de gözlerimizi bir az geriye çevirerek kurak yılları hatırlamak kâfidir.

Büyük kuraklığın hüküm sürdüğü yıllarda Konya ovasını gezmiş olanlar pek iyi bilirlerki, o zaman buradaki köylerden pek çoğu dağıl-mış ve örenler haline gelmek tehlikesine maruz bulunuyordu. Çünkü hububat ve hayvan fiatları düşmüş, iklim şartları kısırlaşmış, mer'alar kurumuştur. Bunun neticesi olarak bazı köylerde «muvakkat boşalmalar» diğerlerinde de «köklü dağılmalar» baş gösterdi. Bunlardan birincisi daha ziyade iktisadî şartların, ikinciside tabii şartların tesirleri ile vukua geliyordu. Tabii şartların kısırlığı yüzünden köylüler yeyintilerini, to-humlarını çıkaramadıkları gibi hayvanlarını da barındırmağa imkân bulamamışlardı. Bnzı çiftçiler hayvanlarından bir kısmını kurtarmak ümidiyle Konya ovalarından İzmir ve Manisa ovalarına doğru sürülerini sevk ederek ağır kayıplar pahasına uzun bir yolculuğa katlanmak zo-runda kalmışlardı. Halbuki akar sulurı bulunan, taban suları yeryüzüne yakın olan ve mer'aları hayvanların geçimine kısmen kâfi gelen köyler-de (büyük mahrumiyetlere rağmen) ancak muvakkat ayrılmalar görülü-yordu. Buda bir kaç aylık bir çalışmadan sonra Devlete borçlu oldukları vergi parasının temini için yapıliyordu. Buna mukabil mer'asız köylerde yaşayanlar kendilerini ve hayvanlarını kurtarmak için daha müsait yerleri aramak mecburiyetinde kalıyorlardı. Bu suretle her zaman bir iktisadî «Bütün» olması gereken köylerimizin durumunda büyük deği-şmeler husule geldi. Menfi yollarda tesirlerini gösteren iktisadî şartlara eklenen tabiat kanunları da olanca insafsızlığı ile hükümlerini ıera ettiler.

Şimdi bu şartların ikisi de geçmişe karışmış bulunuyorlar. Fakat bunlardan tabii şartların yine değişebileceklerini çok muhtemel ve ikti-sadî şartların da böyle kalmıyacaklarını muhakkak sayarak ona göre gereken tedbirleri şimdiden almak köylerimizin gelecekteki zirai ve iktisadî gelişimleri adına çok hayırlı olur. Yukarda da işaret edildiği üzere bu tedbirlerin başında tabii şartların önemle ele alınmaları zarurî görülmektedir. Çünkü bunların sağlanması ile bir gün gelip de işecekleri ve her zaman için küçük büyük dalgalanmalar gösterecekler tabii bu-lunan iktisadî şartların köylerimiz ve köylülerimiz üzerindeki tesirleri azaltmış olur. Bize göre yeri ile, tarlası ile sabit ve müstakar, nüfusu ile, evi ile ve ziraatı ile daima ileriye doğru gitmesi gereken köyleri-mizde geriye doğru atılacak adımlar ziraatimizin ve iktisadiyatımızın

zararına olacaktır. Çünkü Türk ziraatının temeli köyler ve Türk pazar-larının önemli Faktörleri'de köylülerdir. Bu böyle olduğuna göre bun-ların her yönden gelecek tesirlere karşı dayanacak şekillerde cihazlan-dırılmaları lâzımdır. Orta Anadolu'da bu cihazlandırma da zirai, iktisadî ve sıhhi yönlerden su ihtiyacının karşılanması ile olur. Bunun önemine kurak yılların vakıalarından faydalanılarak kâfi derecede işaret edildi. Burada da tabii ve ilmî bakımlardan bunu belirtmeğe çalışacağız.

Bilindiği üzere nebatlar ve hayvanlar yaşayabilmeleri için suya muh-taçtırlar. Hayatın «ana cevheri» sayılan Protoplazma'nın terkinde bile % 73 nisbetinde su mevcuttur. Bu nisbet yeşil Otlarda % 70-85, yeşil Mısırdan % 84 ve suda yaşayan Alk'larda % 88-94 arasındadır. Bundan başka nebatlardan bir kısmı (Xerophyt'ler) kuraklığa tahammül ettikleri halde diğer bir kısmının (Hygrophyt'lerin) buna tahammülleri yoktur. Bunların arasında «Mesophyt», ler gelirler. Fakat bu nebatlar, dağlarda, bayırlarda, derelerde ve tepelerde kendi kendilerine yetişen yabanî ne-batlardır. Halbuki kültür nebatları insanların müdahalesi ile tabii mu-kavemetleri azaltılmış ve şımartılmış nebatlardır, ve bu yüzden su ihti-yaçları fazladır. Seehort'un tecrübelerine göre :

Bir kilo arpanın yetişmesi için	346
« « Çavdarın « «	307
« « Pancarın « «	268

kilo su ister. Bu rakamlara buharlaşma ile kayıp olan su dahil değildir. Bu da ilâve edildiği takdirde :

Bir kilo arpa için	504
« « Çavdar «	515
« « Pancar «	446

kilo suya ihtiyaç hasıl olur. Görülüyorki muayyen miktarda arpa, çav-dar ve pancar istihsali için muayyen miktarda suya lüzum vardır. Çünkü suyun nebatların hayatında Fizyolojik ve Biyolojik bakımlardan bir çok rolleri vardır. Bundan başka nebatlar muhtaç olduğu mağdeni cevherleri topraktan alırlar. Bunlardan istifade edebilmeleri için de toprakta kâfi miktarda suyun bulunması gerektir. Bu olmadığı takdirde nebatlar yavaş yavaş solar ve nihayet kururlar. Sebebi de toprak mahlûllerinin kesif ve mağden cevherlerin bol olmasındandır. Bunun içindirki çöllerde ne-batlar gelişmezler. Halbuki çöl toprakları (Stebutt'a göre) dünyanın mağdeni cevherleri en zengin topraklarından sayılırlar. Fakat buralarda hayatın kaynağı olan su bulunmadığı için Mineral zerrelere erimeyerek nebatlara faydalı olacak bir şekle gelmemiştir. Netekim iklim şartlarının biraz daha müsait bir şekil alması ile bunlar istep topraklarına inkilâp ederler. Bunun içindirki tabiaatta çöller istep, istepi de çöller sınırlarlar. Bunların da türlü tipleri vardır. En kurak istep topraklarını Orta Anadolu'yu ve Rusya'nın cenup ovalarını kaplayan «gri istep top-rakları», teşkil ederler. Fakat bizdeki gri istep toprakları ile Rusya'da-kiler arasında büyük farklar vardır. Rusya'da Glasye'ler devrinin lösle-rinden, Mezozoik ve Paleozoik zamanların çeşitli kayalarından husule gelen topraklar teşekkülleri zamanındanberi aşınma ve taşınma olayları-nın tesirlerinden kurtulmuş topraklardır.

Halbuki Anadolu arazisi çok yakın bir Jeoloji tarihinde bugünkü ivicacı modelini almış ve Tektonik hareketlerin tesirinden bugüne kadar kurtulamamış bir arazi olduğu için aşınma ve taşınma olayları canlı, dinamik kuvvetleri şiddetlidir. Bunun içindir ki memleketimizin Afyon, Konya, kayseri, Ürgüp ve Ankara bölgelerindeki volkanik kayaların dağılmasından husule gelen zerrelere karıştığı toprakların içinde kolayca değişebilen Feldispat zerrelerini görmek her zaman mümkündür. Mağdeni zerreleri bol, mahlülleri kesif olan bu gibi topraklarda ancak bunların malı olan istep otları yetişebilirler. Kültür nebatlarının buna tahammülleri yoktur. Bu yüzden (Glinka ve Stebutt'a göre) tabiatla istep toprakları üzerinde istep otları yetiştikleri gibi orman ağaçları da yalnız esmer orman toprakları ve soluk topraklar üzerinde görülürler. Fakat kültür nebatları içinde hububat neveleri esas itibariyle istep topraklarının malı olan nebatlardır. Bunun içindir ki, Rusya'da, Macaristan'da ve Amerika'da istep toprakları adı geçen memleketlerin hububat anbarlarını teşkil ederler. Fakat bizde ziraat usulümüz adı geçen memleketler derecesinde ileri olmadığı gibi topraklarımızın Mağdeni cevherleri de yukarıda bildirilen sebeplerden ötürü daha zengin olduğu için su ihtiyacımız tabii ve ilmi yönlerden daha fazladır.

Bu da bize İç Anadoludaki su ihtiyacının tabii ve ilmi yönlerden hakiki ve tabii bir ihtiyaç olduğunu ve nebatlardan önce topraklarımızın suya muhtaç bulunduğunu göstermesi bakımından dikkate layıktır. Şimdi de bu ihtiyacın kısmen olsun karşılanması çârelerini inceleyelim:

Bunun temini için: 1) ırmak, 2) dere, 3) sel ve 4) taban sularından son damlalarına kadar faydalanmak zorunda bulunuyoruz.

1) İrmaklarımız,

Mevcut ırmaklarımızın faydalı olmaktan ziyade zararlı oldukları muhakkaktır. Her yıl görülen su basımları ile şehirler ve köylerde vuku bulan insan, hayvan ve bina zayiatından başka bilhassa ekinlerimiz, bostanlarımız, bahçelerimiz büyük hasarlara uğrar olmaktadır. Hükümetimiz bunları önlemek ve ırmaklarımızın akımını düzenlemek için büyük masraflardan çekinmiyerek gereken tedbirleri almakta tereddüt göstermiyor. Fakat bu ırmaklar kenar alanlardan geçtikleri için biz burada daha ziyade İç Anadolu'daki ufak ırmak ve derelerle meşgul olacağız.

2) Dereler.

Bir çokları tarafından bilineceği üzere İç Anadolu'daki derelerimiz ve küçük ırmaklarımız çok mütevazı, bir durum ve akım göstermelerine ve hattâ bazı yıllarda temamiyle çekilmelerine rağmen ara sıra coşuklukları ve bu suretle çayırımıza ve ekinlerimize mühim zararlar verdikleri görülen ve duyulan vak'alardandır. Netekim ötedenberi Konya ovasına kâfi derece su vermediği için bir sürü şikâyetlere yol açan Çumra kanalı bu sene taşarak müteaddit köylerin boşaltılmasına ve bir hayli ekin tarlalarının zarar görmesine sebebiyet verdi. Diğer ovalarda ve adlarının burada sayılmasına imkân görülmeyen köylerde de buna benzer önemli hasarlar olmaktadır. Bu ufak zararlar toplanacak olurlarsa memleketi-

mizin iktisadiyatında büyük gedikler açtığı görülür. Onun için bu gibi olayları önlemek ve dereleri düzenlemek memleket ziraat ve iktisadiyatının gelişimi bakımından önemli işlerdendir. Bunu yapmak için yalnız hükümetçe alınacak tedbirler kifayet etmez. Buna köylerimizin ve şehirlerimizin de yardım etmeleri lâzımdır. Eskiden İç Anadolu'da mevzii âdetlere dayanan çok iyi sulama kaideleri vardı. Her köy kış ve bahar aylarının müsait zamanlarında arkları temizlemeyi, setlerini atmaya, sel sularını önlemeyi, gönen sularını düzenlemeyi, tarlalarını millendirmeyi başta gelen vazifelerinden sayarlar idi. Son yıllarda bu iyi âdetlerin birer birer kalktıkları ve her şeyin hükümetten beklendiği görülmektedir. Hattâ bazı resmî tesislerin tahrip edildiklerini bile duymaktayız. Netekim Çumra kanallarının sayısız koyun sürülerinin geçidi olduğu odun köprüleri çobanların, demir köprüleri de vakit ve fırsat düştükçe çiftçilerin şahıs ve menfaatleri uğrunda tahrip ettikleri söyleniyor. Halbuki köylülerimizin bir yandan bu gibi resmî tesislerin muhafazasına çalışılırken öte yandan da Hükümete yardımcı olmaları ve hiç olmazsa kendi köy ve şehirlerindeki dereleri ve kanalları temizleyerek ve temiz tutarak yakın veya uzak bir gelecekte Hükümet müdahalesine meydan vermemeleri yine kendi menfaatleri iktizasındandır.

Derelerin ve su arklarının temiz tutulmasından başka kanunlarımızın su başındaki köylere verdiği haktan faydalanarak aşağıdaki köylerin susuz bırakıldıkları ve bu suretle ziraat ve iktisadi yönlerden geniş bir zümrenin istifade etmesi gereken sulardan mahdud köy ve şahısların faydalandıkları da İç Anadolu'nun her yerinde görülen vak'alardandır. Bazıları bu haktan faydalanarak çok uzak yerlerde ettikleri ekinlerini sulamak için suyu otlamış, kurumuş, çatlamış ve dolmuş arklardan zoraki sevk ederek fuzulî yere su israfına meydan veriyorlar. Diğerleri de daha yukarıda oldukları için suyu yamaçlarda ve bayırlardaki tarlaların içinden eksik etmiyerek ettikleri bir kaç dönüm yeşilliği geliştirmenin yalnız su ile mümkün olduğuna inanarak aşağıdaki çok verimli hububat tarlalarının kurumasını intaç ve kendi tarlalarının da bilmiyerek fakirleşmesine sebebiyet veriyorlar. Bu gibi tarlaların (meyilli oldukları için) özel bir ihtimam göstermeden gübre vermeden yıllardanberi sulana sulana gıda maddeleri yıkanmış ve fakirleşmişlerdir. Bazı köylerde bu çeşit tarlaların yalnız irili ufaklı çakıllardan ibaret kaldıkları görülüyor. Bir kısım çiftçiler bu gibi tarlaların verimsizliğinden ötürü «bereket kalmadı» diyerek kendi cürümlerinin günahını zamana yükletirler. Bu gibi köylerde mahalli fen adamlarının irşadiyle arkların temizlettirilmesi, meyilli tarlaların dikkatle sulandırılması ve gübrelendirilmesi ve aşağıdaki köylerinde sudan mahrum bırakılmaması millî menfaatlerimiz iktizasındandır. Bu işler yerinde yapılacak incelemelerle bir düzene konulacak ve yapısı müsait olan derelerde Barajlar yapılacak olursa, o zaman bu günkü istihsalın bir kaç misline çıkacağına muhakkak gözü ile bakılabilir.

3) Sel suları:

Akar sulara katılması gereken sulardan birisi de sel sularıdır. Yüksek dağlardaki karların erimesinden ve Bahar aylarındaki yağışın yüksekliğinden ötürü İç Anadolu'daki birçok kuru dereler ilkbahar aylarında

dolarak sularını ovalara boşaltırlar. Bu gibi derelerden de Barajlar yapmak suretiyle faydalanmak mümkündür. Netekim Çorum Vilâyetindeki bir Baraj, Roma'lılar zamanında Anadolu'da bu gibi derelerden de faydalandığını göstermektedir. Sel suları ekinlerimizin henüz gelişmedikleri sıralarda teşekkül ettikleri için yeni çıkan ekinleri basarak fayda yerine zarar vermektedirler. Şahsî tahminlerime göre bunların da ovalara mühim miktarlarda su boşalttıkları muhakkaktır. Çünkü bunların faaliyete geçtiği zamanlar karların eridiği ve yağışın fazlaştığı zamanlardır. Bununla beraber sevkettikleri suların tesbiti için devamlı müşahedelere ihtiyaç vardır. Yağışın ilkbahar ve Sonbahar aylarında fazlaşmasının ziraî bakımından mahzurları, Hidrolojik bakımdan da bazı faydaları vardır. Ziraî bakımdan gönül isterdiki yağışın mühim bir kısmı ekinlerimizin suya en muhtaç olduğu zamanlarda vuku bulsun. Fakat bu böyle olmadığı için İç Anadolu ziraati bunun zararını görüyor. Buna mukabil toprak altı suları da bundan faydalanıyor. Çünkü düşen yağmur sularının mühim bir kısmı buharlaşmadan toprağa sızıyor. Yamaçları kaplayan kayalar çıplak ve yarık oldukları gibi ovaları kaplayan moloz yığınları da su geçirecek bir yapıda olduklarından sızma işi kısa zamanlarda ve kolayca vukua geliyor. Hattâ bu iş bazı yerlerde o derece sür'atli oluyorki ovada nihayetlenen sel sularının teşkil ettiği muvakkat göller bir kaç gün içinde derine sızarak ortadan kalkıyor.

4) Taban suları :

Bunların bir kısmını Arteziyen denilen tazyikli sular teşkil ederler. Bunların bulunması memleket Jeolojisinin inceden inceye etüt edilmesine bağlıdır. Karaman'ın dağlık mıntakasında yapılan bir tecrübe ile 380 metrelerde bir Arteziyen bulundu. Fakat çıkan su masrafını korumadı. Konya Vilâyet merkezinde aynı derinliğe kadar indirilen sondajlar müspet netice vermedi. Bunlardan başka İç Anadolu'nun bu çeşit yer altı suları hakkında yapılmış Sondajlar ve mevzii mukayeselere yarayacak Sondaj neticeleri mevcut değildirler. Eğer İç Anadolu'nun kalın Alüvion'larla kaplanmış bulunan çöküntü alanları bu karakterde suları aynı derinliklerde veya daha derinlerde ihtiva ederlerse o zaman bunlardan istifade Petrol işinde olduğu gibi büyük maddî imkânlarla dayanmak zorunda kalır. Bununla beraber memleketin Jeoloji Strüktürü ara tılırken yer yer bu gibi sondajların yaptırılması da Anadolu yer altının yapısını hem ilmi bakımdan aydınlatmak ve hem de pratik bakımdan müspet veya menfi bir neticeye varmak için faydasız değildir.

Şimdilik bizi burada ilgilendiren en önemli yer altı suları takribî derinlikleri hakkında bilgi sahibi olduğumuz yer yüzüne yakın olan taban sularıdır. Bunlar akar suları olmayan Orta Anadolu köyleri için bulunmaz bir nimet teşkil ederler. Netekim bir çok köy ve şehirlerimizde içme suları bunlardan temin edilmektedir. Yağışı daha fazla olan yerlerde bundan istifade edildiği halde İç Anadolu'da her nedense bu sulara o derece değer biçilmiyor. Halbuki bunların derinlikleri bir çok yerlerde ve meselâ Çumra'da 2-4, Karaman ovasında 2-7, Çubuk ovasında 2-5, Konya çayırlığında 1-3, Şarkışla kazasında 1-3 metreler arasında oynamaktadır.

Fakat bu seviye iklim şartlarına ve mevsime göre değişiklikler gösterir. Netekim Karaman ovasında bunun yaz aylarında 2-3 metrelik bir değişim gösterdiği tarafımdan müşahade edilmiştir. Mayıs aylarında bunlar genel olarak yükselir ve bazı yerlerde yüze bile çıkarlar. Temmuz, Ağustos aylarında yavaş yavaş alçalarak derinleşirler. Aynı suretle yağışlı yıllar yükselir. Kurak yıllarda da alçalır. Çok kurak yıllarda çekildikleri ve tamamiyle kurudukları da vakidir. Bu taktirde çiftçiler kuyularını daha fazla eşerek derinleştirmek zorunda kahrılar. Bu sular aynı mıntakaya düşen yağmur ve kar sularının toprağa sızarak yer yüzüne yakın su geçirmeyen bir tabaka üzerinde toplanmalarından teşekkül ettikleri için verimli olmadıkları gibi, içmeğe de elverişli değildirler. Fakat yer yüzüne yakın oldukları için istihşalleri kolaydır. Netekim İstanbul civarındaki sebzeçiler su dolapları ile bundan istifade ederler. Köylerimizde de içmeğe elverişli olmayan birinci kat taban sularından faydalanılması bilhassa tavsiyeye değer. Bunun için rüzgâr tulumlarından ve hayvanla tahrik edilecek basit su dolaplarından istifade etmelidir. Bu suretle her aile sebze ve meyve ihtiyacını karşılayacak ufak bir bahçeye sahip olabilir. Fakat bunun için de dikkatli hareket etmek lâzımdır. Taban suyunun da israfı su seviyesini çok aşağı düşürmesi bakımından zarar verebilir. Bunun için köyün muayyen bir yerinde her aileye yetecek kadar ufak bahçelerin diriltilmesi kâfidir. Bu bakımdan İç Anadolu'daki köylerimizin pek çoğunda akar sular mevcuttur. Bu köyler maalesef kurudukları zamandanberi gölgeli ağaçların hasretini çekmektedirler. Bir çok ova köylerinde maalesef Üzümün, Eriğin, Kayısının, Armudun ve diğer bütün yeşil ve kuru sebzelerin hasreti çekilir. Bu yüzden gıdaları da çeşitsiz ve basittir.

Şimal rüzgâlarının yardımı ile tınazlar savrulduktan ve Çeçler (buğday mahrutları) yığıldıktan sonra sebze ve meyve satıcıları dört gözle beklenir. Gelip geçen sebze ve meyve satıcılarına Çeçin bir kısmı verilir geri kalanın bir kısmında Tüccar, Esnaf ve Manifaturacıya ayırırlar. Arta kalanı da ya yiyeceğine yetmez veya tohumuna kifayet etmez. Bu sefer de kendini bildiğindenberi bitmek tükenmek bilmeyen ve ilerlemesini köstekliyen borca girilirki bütün bunların hakikî sebepleri esas itibariyle susuzluğa dayanır. Çünkü Anadolu köylüsü çalışmasını bilen bir insan olduğu gibi, kanaat ve tevazuunda biricik numunesidir. Bunun bu derdini karşılamak ona yapılacak yardımların en sağlamını, en dayanıklısını, en devamlısını ve bu yüzden memleketimizin önemli bir «Ziraat dâvasını» teşkil eder.

Merhum M. Ferid Uğur ile M. Mes'ud
Koman taraflarından yazılan (Celâlüddin
Karatay ve kardeşleri) adlı eserden :

Büyük Karatay Medresesi

649 H. — 1251 M.

(Baştarafı bundan evvelki sayıda)

Etrafındaki hücrelere kapalı bir avlı hizmetini ifa eden büyük künbed yahut kubbe (voute) altındaki sahanın genişliği $12.20 \times 12 = 146.4$ metre karredir. Ortasında 3.70 m. uzunluk ve enlilik ve 0.68 m. derinliğinde bir havuz vardır. Künbedin taştan ma'mul istinat duvarları vaktile altı köşeli yeşil çinilerle [14] kapalı iken bugün yerden iki buçuk, üç metre kadar mahalli kireçle sıvalıdır.

Kubbe içi, açık mavi, koyu mavi, yeşil ve siyah çini parçalarıyla mozayık tarzında işlenmiştir [15]. Ziya fenerinin altı ile kubbenin kasnağını tezyin eden yazılar, Sürei Bakara = سورة بقره dan bazı ayatı kerimedir. Buradaki küfi yazılar [16], açılmış papatya yahut ay çiçeğini andıran dış kenarları 24 ve ortası 12 yapraklı nakışlar ve günagün hendesi şekiller ve örgüler insanı hakikaten hayrete düşürmektedir. Kubbeyi duvarlara bağlayan ve beş müsellesten terekküp eden yeşil alika (pendentif) ler üzerine siyah çini parçalarıyla, satrançlı küfi [17] şeklinde,

(14) — Fayans tuğlalara İrani'ler "Kaşânî, derler. (Reis'in Kleinasien. F. Sare. 63). Bu kelime Kâşi olsa gerektir.

(15) — Araplar gibi İrani'ler de çini mozayıklara Zelidj derler ki Mağribî bir isimdir. (Manuel d'art musulman par H. Saladin Paris. 1907)

(16) — Yukarki haşiyede adı geçen eserde bu yazılarda Karmatique küfi namı verilmektedir. Hicretin ilk iki asrında kullanılan küfilerden daha az dik ve daha az köşeli imiş.

(17) — Başlıca İslâm yazıları şunlardır :

- 1 - Küfi (Tipleri : Eski küfi yahut müzeyyen küfi, çiçekli küfi, satrançlı küfi),
- 2 - Nesih (Tipleri : Neshi Eyyubi, Neshi Memlûkî, Neshi Selçukî, Neshi Osmanî),
- 3 - Hattî Muhakkık, 4 - Hattî Reyhanî, 5 - Sülûs (Tipleri : Kalın sülûs, açık sülûs, Girift sülûs, Selçukî sülûsü, Osmanlı sülûsü), 6 - Ta'lik (Tipleri : Acem ta'liki, Osmanlı ta'liki yahut nesta'lik (Neshi ta'lik), 7 - Hattî şikeste (Araplar buna siyakat ve Türk'ler kırma derler), 8 - Hattî Divanî (Tipleri : Divani-i celi, Divanî kırması), 9 - Rik'a, 10 - Hattî mağribî.

Hazreti Muhammed'le dört Halifesinin adları yazılmıştır [18].

Duvarlarda, hücre kapıları üzerinde etrafı nakışlı çerçevelerle çevrilerek birer levha haline getirilmiş olan yazılar vardır. Bu sülûs siyah çini yazılar (surei bakara = سورة بقره) nın 284, 285 ve 286 ncı ayetleridir (19).

Levhalar arasındaki sırlı tuğlalar üzerine altın hal ile, siklize edilmiş bezle yapraklarını andırarak, nakışlaryapılm iş ve yazılar yazılmış olduğu baki kalan eserlerinden anlaşılmaktadır.

Bu kubbe altının batı cihetinde bulunan eyvanın uzunluğu 7.90 ve enliliği 6.30 metredir. Buraya iki basamakla çıkar. Buranın Kubbe cihetinde, sonradan konmuş, pek âdi bir mihrap vardır. Ziya batı cihetine açılmış pencerelerden girmektedir. Nısıf üstüvane (beşik) biçiminde olan sakfi ile duvarları tamamen mozayıktır. Bu eyvanın önünde durunca karşıda görünen mozayıklar, bu medreseden dokuz sene evvel yapılmış olan Konya'daki Sırçalı medrese eyvanındaki mozayıkların tekemmül ettirilmiş şekilleridir. Kemerinin etrafında sülûs yazı ile Besmelei şerife ve Ayet-ül-kürsi menkuştur.

Sağ ve solunda bulunan kopollerin (copole) kapıları dikkat ve hayreti celbedecek surette çiçekler ve nakışlarla bezenmiştir. Buralarda açık sarı renkte çiniler de görülmektedir. Karatay'ın kabri soldaki kopol'un içindedir [20]. Üstünde başı Mevlevî sikkeli alelade bir tahta sanduka vardır. Buranın gerek kubbesinde ve gerek duvarlarında çiniye dair birşey yoktur. Biri cenuba diğeri garbe açılmış iki küçük pençereden ışık almaktadır. Boyu 7.10, eni 6.8 ve duvarlarının kalınlığı 1.10 metredir. Sağ taraftaki kopol ise, tamamen yıkılmış ve kapısı büyük künbede açılan diğeri hücre kapıları gibi taşla örülerek kireçle sıvanmıştır. Medresenin dördü, şarkta, dördü şimalde, dördü cenupla olmak üzere oniki hücre varmış. Şarktaki hücrelerden birinin kapısı diğerinin içine açılmakta imiş.

Bugün medresenin etrafında ne eskiden, ne yeniden hiçbir talebe hücresi kalmamıştır. Ancak hücrelerin kapı yerleri biraz incelemekle bulunabilmektedir.

Def'atla tamir görmüş olan bu binanın son tamiri de bundan dört yıl önce yapılmış ve emsalsiz büyük kubbe ile eyvan ve türbe, leelhamd

18 — Ortadaki üçgende (müselleste) Muhammed, sağındakinde Osman, onun yanındakinde Ömer, Mehmedin solunda Ali onun yanındakinde Ebubekir isimleri mükerreren yazılmıştır.

(19) — (تَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ) dan sonra آمَنَ الرَّسُولُ üstündeki âyet ile (آمَنَ الرَّسُولُ) aşırı şerifi sonuna kadar vardır.

(20) — Konya'lılar Karatay'ın burada ve Şarkışla'lılar ise Karatay köyündeki hanı derununda medfun olduğunu iddia ediyorlar. Acaba hangisi doğrudur? Aşağıda Eflâki'den nakledeceğimiz bir hikâyeye göre Konya'da medfun olduğu daha kuvvetli bir ihtimal dahilindedir.

yıkılmaktan kurtarılmıştır. [21]

Medresenin etrafı oldukça geniş bir bahçe ile çevrilmiştir.

Mermer, mozayık, altın hal ve sırlı tuğla işleri itibarile rakipsiz sayılabilen bu şaheserin korunması yurdunu, ulusunu seven biz Türkler için kudsî ve millî bir vazifedir. Binaenaleyh yalnız Konya'ya değil bütün Türkiye'ye, hattâ medenî dünyanın mimarî tarihine şeref veren bu bina hakkında bazı yabancı ve yerli bilgin ve uzmanların (mühassısların) söylediklerini de, kısmen, dercedelim ki mahiyet ve değeri bir kat daha tebarüz etsin.

Küstav Mendel (Anadolu'da Selçukî Âbideleri) adlı yazısında şöyle diyor :

« 1250 senesi milâdiye ve 649 senesi hicriyesinde Karatay namında şanlı bir aile efradından ve vüzerayı Selçukiyeden bir zatın inşa ettirmiş olduğu bu medrese Konya'nın en mükemmel âbidatı meyanında sayılabilir. Bu nevi mebanî sureti umumiyede geniş bir avluyu ve bunun etrafında ve bir revakın altında dersane ve müzakerehaneleri havi oluyorlar. Burada ise müstesna olarak avlının yerine üstü kubbe ile mestur ve murabbausşekil bir meydan vardır. Bunun medhali ile Alâeddin Camiininki arasında pek büyük bir müşabehe mevcut ise de bunlardan evvelkisi diğerinin nevâma musahhah suretidir. Tezyinat bunda daha mebzul olduğu gibi icra tarzı da daha itinakâranedir. Kemer altındaki hücre bir kaç sıra istiklatit ile imlâ edilmiş ve kemer pervazının altına yapılmış olan konsuller, diğerinde nahoş bir tesir icra etmekte olan, dirsekli sütuncukların yerine kaim olmuştur. Kapı açıklığının tarafeynine mevzu burma sütunlar, burada daha ma'kul bir tarzda kullanılmıştır. Başlık korent nizamında ve kaide ise üçüncü asır milâdiden itibaren Küçük Asya'nın Yunan - Roma devrine mensup bazı âbidelerinde tesadüf olunan şekildedir. Kemerin üst tarafında cesim çivi başlıkları şeklindeki kabartma bir mücevher kadar nazik oyulmuş ve buna bazı Bizans mücevheratının taklidi nazarile bakılması da teklif olunmuş ise de bize göre bunların menşei daha kadımdır. Babil saraylarının duvarları üzerinde terakutadan masnu tezyinatın bunlara ilk örnek hizmetini görmüş olmaları melhuzdur. Karatay medresesinin medhalinde bir vasfı farik olmak üzere mevcut olan yenilik ise yan satırların iktisap etmiş olduğu ehemmiyet ve vüs'attır. Artık methal cephe duvarının sadece bir girintisinden ibaret kalmıyor, geniş ve münferit bir

(21) - Karatay Medresi evkafının 1018 senesindeki tamirine dair mühimme defterlerinden birinde (defter 75 sahife 150) şöyle bir kayıt vardır :

«Konya Kadısına ve Konyada mefün olan Karatay evkafı mütevellisine hüküm ki :
Sen ki mütevellisin. Mektub gönderüb evkafı mezbure akar ve türbesi mirrimate ihtiyaç olmağla rakabe olunub tamir olunmak babıda emri şerifim verilmesin rica eyledüğün ecilden buyurdum ki vüsul buldukda bu babda onat veçhile mukayyed olub filvaki evkafı mezburun tamire muhtaç yerleri olub rakebe olunmağa ihtiyacı var ise marifeti şerile rakebe ettürüb tamire muhtaç olan yerlerin tamir ve termim ettiresin. Amma bu bahane ile tamir ve rakebeye ihtiyacı yogiken ehli vezzaifin vazifeleri verilmeyüb taaddi ve azer olmaktan ihtiraz edesin.»

fi. 27 Ş. 1018

çerçeve dahilinde açılıyor ve binanın ön tarafına konmuş bir nevi büyük tablo teşkil ediyor. Vakıa Sultan Hanı'nın medhaline kıyasen, bu teşebbüste bir çekingenlik görülüyorsa yine ehemmiyetten arî değildir. Binanın bütün aksamında Suriye usullerine sadık kalmış olan san'atkarın üzerine İranın da kuvvetle icrayı hüküm eylemiş olduğu görülmektedir.

Vaktile medreseyi muhit olan hücrelerden yalnız müessisin türbesi zamanımıza kadar muhafaza olunabilmiştir. Büyük kubbe dört askı üzerine müstenittir. Bu askılardan her biri, re'sleri yekdiğerine muttasıl ve iki duvarın mücessem dıl'ı üzerinde birleşmiş, beş müsellesten müteşekkildir. Bizans mimarî usulünde mevcut kürrevî müselleş şeklindeki askıların beceriksizce bir taklidi gibi görünen bu tertibe yalnız Karatay medresesinde tesadüf olunur zannındayım.»

Merhum mimar Kemaleddin de salâhiyettar bir lisanla şöyle demektedir : [22]

«Sultan Alâeddin Tepesinin eteğinde Selçuk mimarî eserlerinin bir incisi itlakına seza olan Karatay medresesinin harabesi bulunmaktadır. Bu medresenin hey'et-i umumiyesinden müzeyyen bir mermer kapı ile büyük bir kubbe bize yadigâr kalmıştır. Sair kısımları ve kubbeleri münhedim olmuş ve onların yerine kerpiçten medrese odaları kaim olmuştur. Bu eski ve zengin harabe ile yeni kerpiç odaların birbirile mukayesesini bizde inşa tarzının ne derecelere indiğini ve içtimai hayatın ne kadar kesbi sefalet ettiğini pek parlak bir surette göstermektedir. Bugün bu kerpiç odaların içinde ilim tahsili mümkün değildir. Bunları kaldırmalı, fakat kaldırırken Selçukî Türklerinin en müzeyyen ve musanna' binası olan bu Dar-ül-İlm'in baki aksamına halel getirmemeğe de gayret etmeli, münhedim olmuş olan kubbelerin eski temellerini inceleyerek bulmalı ve bunları sökmekten sakınmalıdır. Hele bunların üzerine ve civarına alafranga bahçe yapmak hevesinden sarfi nazar etmelidir. Bu eski binalar ve harabeler bir mimarî tarihi kitabıdır. Bunları bu maksat ve gaye ile muhafaza veya istimal ederken kıymet, ehemmiyet ve doğruluklarını tağlit edecek ve muayyen olan güzelliklerinin kolaylıkla anlaşılmasına mani olacak her türlü ilâvelerden kaçınmalıdır.

Karatay medresesinin mermer kapısı her mânasile mükemmel bir eser-i mimarîdir. Âl-i Selçuk devrinde Türk üstadları filvaki bu kapıdan daha büyük ve daha müzeyyen nice eserler meydana getirmişlerdir. Fakat bunlar içinde bu kapı; tenasübünün fevkalâdeliği, taş kesmelerinin terkibi ve mimarî tezyinat ve teferruatının tanzimi gibi hususlardaki kudret ve meharef bakımından mümtaz bir mevki tutmaktadır. Türk mimarî mesleğinin sekiz asır evvel teessüs ve tekemmül etmiş kavaidini bu kapının tetkikile öğrenmelidir. Tekmil bu mimarî kaidelere, Türk mimarları, Âl-i Osman devrinin en parlak zamanlarına kadar kemali

(22) - Yeni Mecmua. No. 2, Sene 1917.

hürmetle riayet etmişler ve esası unutmamışlardır. Bu da pek tabii bir şeydi, çünkü o mimarî kaideler kullanılan inşai malzemeye has olan en makul ve muhakemeli tarzı tezyiniden ibaret idi. Kendi san'at ve marifetimizi beğenmiyerek akılsız ve muhakemesiz bir surette Firenk-leri taklit etmeğe başladığımız tarihten itibaren mezkûr kaideler dahi haleldar olmağa başlamıştır.

Karatay medresesinin kubbesinde dört köşeden yuvarlağa geçen usul şarka ait yapıların muhtelif kısımlarında tuğlanın âdet olan kullanış tarzına ve çini tezyinatın tatbiki suretine daha uygundur. Yani, mu-rabbadan yuvarlağa geçerken köşelerde kalan parçaları üstüste, tuğla tuğla ve tabakalarını birbirinden daha ziyade taşıyarak re'isleri murab-bain köşesine muntahi ve dılları yuvarlağın haricine mersum bir zuke-sir-ül-adla-ı muntazam teşkil etmek üzere bir takım müselleslerle örtmek ve bu suretle kubbenin o parçalara ait kuvvetlerini bu müselleslerden hasıl olan ihramî bir kısım ile duvarlara nakleylemek herhalde gayet sağlam ve kullanılan malzemeye muvafık bir imal tarzıdır. Bundan başka ehramın yüzlerini teşkil eden müsellesler ise kürrevî müselleslere nisbetle daha ziyade çini tezyinat usullerine müsaittir.

Kemer, Tono ve kubbelerin muhtelif tarz ve şekillerdeki yapıları hususunda derin meleke ve mehareti sahibi olan Selçuk ustalarının, yukarıda beyan olunduğu gibi, o zaman asarının hemen bir incisi sayıl-mağa lâyık olan bu Karatay kubbesinde kullandıkları usulün, herhalde kendilerince dahi sairlerine müreccah ve Türk inşaa ve tezyin uslubüne ve binanın sair teşekkülâtına daha uygun bir usul bulunduğu tezahür et-mektedir.

Kubbenin dahili müzeyyinatına gelince: İslâm asarı içinde bu cins-ten bir misli daha bulunmayacak surette bir güzelliği ve pek çok yük-selmiş sınaî bir marifet ve mehareti haizdir. Birbirile en ahenktar bir surette imtizaç edebilecek renklerdeki çini levhalarının; hendesi tezyi-natı, çiçekleri ve küfi yazıları meydana getirmek üzere, işgal edecek-leri yerlere ve alacakları şekillere göre gayet muntazam kesilerek yahut o şekillerde evvelce hazırlanarak bunların birbiri yanına ve du-var veya kubbenin iç yüzüne bu san'ata mahsus bir harçla tutturul-ması yani bu suretle çini satıh tezyinatı vücuda getirilmesi, Selçukîler tarafından sevilerek ve tercih olunarak kullanılmış ve son derece ileri götürülmüş bir süsleme tarzıdır.

Vaktile bu gibi asar ile çok meşgul olan esbak Müzeler Müdürü umumisi Halil Edhem bey merhum da Şehbale yazdıkları bir makalede:

«Konya'nın en güzel ve üslubca en muteber asarından biri de Kara-taî Medresesidir. İttisalindeki duvar temellerinin bakiyesinden anla-şıldığı üzere burası oldukça vasi bir bina imiş. Halbuki şimdi bir med-hal cephesile bir de kubbesi kalmıştır. Tekmil mermerden olan bu müzeyyen cephenin balâsındaki celi yazı (649) tarihi ile Karataî [23]

(23) - ى = yi gibi bir şekil varsa da üzerinde hemzesi yoktur.

ismini muhtevidir. Kapının üstündeki kemerin etrafında meşhud olan örüglü müzeyyinat ve eşkâli saire Suriyeye mahsus olan bir üsluptadır. Binanın kubbesi haricen âdi bir şey gibi görünür. Üstünde ne kurşun, ne kiremit vardır. Yalnız kırmızı bir harç ile sıvanmıştır. Ve iki senede bir tamir etmek lâzımdır. Fakat içeriye girilerek kubbeye doğru bakılınca insan hayretlere müstağrak olur. Tekmil kubbe dahilen çini mo-zayık ile mestur ve münakkaştır. Böyle muka'ar bir satıh üzerinde eşkâli hendesiye ve günâgün yazıların mozayık olarak yerleştirilmesi büyük bir san'ata muhtaçtır. Bu binanın mimarı her kim ise yer yüzünde zu-hur eden san'atkârların en büyüklerinden addolunabilir.

Konya'da görülen çiniler aceba nerede imal olunuyordu? Hiç şüphe yok ki oralarda yapılıyor ve bazılarının zannettiği gibi İran'dan gelmi-yordu. Demek ki toprağı ve boyaları el'an o civarda bulunmak lâzım geliyor. Nasıl ki kâffe-i mebanî tuğladan mebnî olduğundan tuğlayı da orada yaparlar imiş.» [24]

(Devam edecek)

(24) — Şehbal adet 59 - sahife 212.

Garbî Asya ve Anadolu Akvam-ı- Kadimesinin Dinleri Tarihi

Yazan : NACİ FİKRET BAŞTAK

(Başarafları Bundan Evvelki Sayılardadır)

(Hülâsa : Dinler tarihinde Phrygia .— (Yer) i temsil eden (Büyük Ana, yahut: Büyük Yer Ana) .— Bu Mabude Roma'ya ne sebeple ve nasıl girmiştir? .— Annibal=Hannibal. — Sibylle.—Bergama ve Attal.—Kübélé'nin Roma'da mazhar olduğu hümet .— Phrygia'luların dinlerinin asıl ve menşe'leri .— Anadolu ahali-i kadimesinin en eski dinleri .— Ormanların Anadolu'da kıymet ve ehemmiyeti .— Attis .— Arslanların mânası .— Mâ ve yahut Amma .— Atis ve Papas. —Ana hâkimiyeti = Matriarcat.—Thrakia'luların dinleri.—Sabazios Dionysos .— Foucart'ın tasviri .— Phrygia'luların dini ile Thrakia'lularınki arasındaki farklar .— Frikyaluların âyinleri ve bunlardaki çalgılar .— Frikyadaki iklim tezadı .— Galle'ler .— Kendi kendini hâdim ediş .— Riyazet ve Tekke'ler .— Kübélé'nin dilenen Rahipleri (Şivlilik) .— Mnotanizme.—Mystère'ler .— Frikyaluların dinlerinin müşekkil unsurları: Taşlara ibadet, Ağaçlara ibadet, Hayvanlara ibadet; Orgie'ler, Bacchanale'ler .— Roma'luların Frikya Rahiplerine karşı aldıkları vaziyet .— Megalensia Bayramları .— Bir fıkra .— Frikya Rahipleri Roma'da nasıl vakit geçirirlerdi .— Roma'ya Şark Dinlerinin girmesi Kübélé'nin dühulü ile başlamıştır.)

Mecmuamızın [32] inci sayısından itibaren başlayan bu monografimizin ilk kısımlarında göstermiş idik ki Anadolu'nun en eski dini [Yer - Ana] ya ibadet etmek ve onu bütün mevcudatın aslı, menşei, anası tanımaktan ibaret olan [Hitonizm = Chthonisme] dir. Bu Hitonizm'in tarihini yaparken onun bittabi en evvel nerede zuhur ettiğini göstermek lâzım gelirdi; filhakika bu din şekli ilk evvel Sümer'lerde zuhur etmiştir; sonra oradan Suriye'ye ve oradan da Anadolu'ya geçmiştir; gerçi Hittite'lerin dinlerinde pek vazih ve sarih olarak görünemiyorsa da bilahare Phrygia'lılarda bütün kuvvetile kendini göstermiş olmasından istidlâl edebiliriz ki Anadolu'nun en eski kavmi olan Asyanik'lerin ve ilk Hittite'lerin dini mutlaka Chthonisme yani [Yer - Ana] ya ibadet olmuştur.

Eski Yunan'cada «Yer, arz, zemin, toprak» demek olan «Chthon» aslından teşkil edilmiş olan «Chthonisme» şekli dinîsi: Âza-yı cinsiyeye karşı icra edilen bir şekli ibadet ile «Gök» ve «Yer» in Beşer - şekli = Anthropomorphique telakkisinin imtizacından husule gelmiştir. Beşerî tekâmülün ilk safhalarına atfı nazar edecek olursak her iki akide-i esasiyenin de aynı derecede kadim ve aslı ve aynı surette müsavi bir tarzda mazhar-ı rağbet ve kabul olduğunu görürüz. Ve bu iki fikir arasındaki imtiyaz ve kaynaşma o kadar samimî, o kadar çözülmez bir haldedir ki daima biri, diğerinin vücuduna lüzum göstermiştir. Phallus ve Kteis timsallerinin mazharı ibadet olduğunu gördüğümüz her yerde ilk ve büyük Erkek ile ilk ve büyük Kadına benzetilmiş olan «Gök» ile «Yer» in bazan da aynı surette telakki olunan «Güneş» ile «Kamer» in, neslin tekessürüne hadim olan izdivaçları itikadına da birlikte tesadüf olunur.

Denilebilir ki Hindu - Avrupaî kavimlerin sahne-i tarihe dühulünden evvel «Hitonizm» şekli dinîsi bilhassa Néolithik devir ile «Bakır» ve «Tunc» devirlerinde ve hattâ «Demir» devrinin başlangıçlarında, tek mil arz üzerinde münteşir bulunuyordu. Yalnız dinin iptidai safhalarından herhangi biri üzerinde saplanıp kalmış ola vahşi ve yahut nîm medenî kavimler değil, belki tekâmülün epice ilerilemiş olan safahatındaki kavimlerden pek çoğu, tenasül uzuvlarının pek kaba ve bazan pek cesim timsallerini tebci ederler. Etnografik birçok misaller, insanların, nesillerini idame eden grizî hadise karşısında daima müteyakkız bir hayret ve mefuniyet hissettiklerine ve bütün tabiatın da aynı grizî hadiseden neşet ve tevellüt ettiği fikrini ne kadar derin ve şedit bir şevk ve sürur ile kabul etmiş olduklarına şahadet ederler.

Tarihin pek eski zamanlarında Fırat nehrinin mansabına yakın hit-tada toplanmış olan ilk Keldanî'ler yani Sümer'lerde ve bunlara iktifaen Akkad'larda denize ve nehirlerle yapılan ibadet, tabii bir surette, «Yer» ve «Gök» için yapılan ibadetle birleşmiş bir halde bulunuyordu. Rutubet ve yaşlık unsurunun tevlidetmek, neslin tekessürüne hadim olmak hususunda oynadığı rol ise ap aşikâr bir halde görünüyordu. Daha başka bir takım tabii hadiseler vardı ki, o zamanlar ilk fecir inkişafında olması hasebile şimdikinden çok daha fazla mütenebbih ve fa'al bir halde bulunan beşer muhayyilesi üzerinde bunlar pek derin ve kuvvetli tesirler bırakıyor, onun hemen marazî bir fa'aliyetle işlemesine sebep oluyorlardı: En zengin ve kıymettar maden tabakalarını sinesinde saklayan «Yer» idi; mahlukata hayat veren, onları besleyip büyüttükten sonra tekrar bel' ve mas eden yine o esrarengiz topraktı; kendisine çektiği ölümler üzerinde icra ettiği anlaşılmas bir tasfiye ameliyesile onları Hortlaklara, Cadî'lara, Vampir ve Karakoncoloslara, Cinlere, Perilere, Manlara tahvil etmek suretile çok defa rüyalarda ve bazan da karanlıklarda uyanıkken bile karşımıza çıkaran, velhasıl İnsandan nîm İlâhlar, yarı mabutlar vücude getiren hep o esrar dolu hafre idi; göğsünden muzır-rıs-sihha gazlar, buharlar, Kükürt ve Bitum tesa'udatı, alevli ve ateşli lavlar fışkırtmak suretile dahilî hararet ve hayatiyetini gösteren bu zemin idi; sonra, her taraftan kendisini derağuş eden Gök karşısındaki vaziyeti; bir zevce tarafından kucaklanmış bir zevceyi arz ediyordu.

İşte Mısır'da [İsis], Sümer ve Akkad'ların zamanında ve daha sonraları Keldaniye'de ve Elâm'da: Anat, Anna, Nana, Um - An, Davkina, Zırbani, Belit, Belat, Beltis, Militta, Um - Uruk, Asuriye'de İstar, şimalî Suriye'de ve bilhassa Hiyerapolis'de Atargatis, Derketo, Tirata, Sayda'da Astarté, Arzi Ken'an ve cenubî Suriye'de Baalat, Aşera, Ator, Atir, Tavat, Heva, Araplar nezdinde Ahtar, Kartac'da Tanit, Tanais, Didon, Medya, Ermeniye, Punt ve Kapadokya'da Anaitis, Anahit, Nâhid, Enéa Enyo, Mâ, ve Yunanistan'da, esatiri muhtelif şahsiyetler şeklinde: Rhéa, Ops, Géa, Déméter, Kora, Héra ve Artemis, Kıbrıs'da ve Yunanistan'da Aphrodite; Roma'da: Vénus, Diane, Céres ve Proserpine; Trakya'da Cotytto, Tesalya'da Thémis, ve nihayet Phrygia'da: Cybéle = Kübele, Amma, Mâ, Agdistis, Dindiméné ve Lykaonia hittasında Zizimméné namları ve vasıfları ile mazharı takdis ve ibadet olan şey, fail bir rol oynayan Gök ve Güneş karşısında münfail ve mütavî' bir vaziyet alan ve bütün nebatat, hayvanat ve insanları doğurup sinesinden fışkıran gıdalarile beslemesi itibarıyla bir valideye benzeyen «Yer» den ve daha geniş bir noktâ nazarından bakılacak olursa bütün vüs'at ile «Tabiat» tan başka bir şey değildir.

Şu halde tarihin ilk zamanlarında Akdeniz havzasındaki memleketlerde ve bilhassa İleri Asya ve Anadolu'da bütün vüs'at ve kuvvet ile hâkim olmuş bulunan şekli dînin sarîh bir tabiat peresti = naturalisme den başka bir şey olmadığı görülür. Tarihin bu esrarengiz ve sihirli fecrinde, eşya ve hadisatı vuzuh ve berrakiyet-i kat'îyesile görece kadar şuuru inkişaf etmemiş olan insan, tabiatın bütün hadiselerini, bütün kuvvetlerini, bütün manazır ve tahavvülâtı gûna gününü, şuradan ziyade tahteshnur ve muhayyilenin fa'aliyetinden mütevellit bir sihir ve füsün altında görmüş ve bütün bu hareket eden, lâyenkati, teakup ve tevali eyliyen şeylerin de, kendisi gibi bir takım arzulara, hislere, melekelerle malik olduklarını zannederek itikadına «beşer-şekliyecî», anthropomorphe bir mahiyet vermiştir.

Merkezi [Konya] şehri olan Lykaonia hittası, Kurunu ulada tamamen Phrygia medeniyetini kabul etmiş, bir halde bulunuyordu. 1924 senesinde Konya'nın sekiz saat kadar şimalinde bulunan Sızma köyünün höyüğünde icra edilen hafriyat neticesinde çıkan ve gerekse mezkûr köyün bazı evlerinde görülen kabartmalar ve kitabelerden eski devirlerde bu hittada hakim bulunan şekli dînin tamamen Frikyalıların dini olan Chthonisme olduğu anlaşılmıştır. Sızma'da bulunup tarafımdan Konya Asar-ı Atika Müzesine nakledilmiş olan bir taş üzerindeki «metri Zizimméne», ibaresi: (Yer Ana) mabudenin bu hittada Zizimméne unvanını aldığını göstermektedir.

Roma'lının Şarklılardan aldıkları ilk din, başlıca Pessinonte şehrinde ve İda dağı üzerinde kendisine ibadet edilen ve garpte «İda üzerindeki mâbutların büyük anası=Magna Materdeum Idea», ismini almış olan, Phrygia'nın büyük mabudesidir. Onun tarihi altı asrın devamı müddetince mutalaa, ve tabiatperestane = naturaliste olan en iptidai itikatlardan yavaş yavaş ince ve ulvî (sırrî âyinler=mystères) vücuda getirmiş olan istihalelerle takip olunabilir; Hristiyanlığın birçok yortuları işte Phrygia'nın bu tabiat perestane sırrî âyinlerinden alınmıştır. Biz burada, yavaş yavaş vukua gelen bu istihalelerin müteakip safhalarını göstermeğe çalışacağız.

Tek bir istisna olmak üzere, denilebilir ki, bu ibadetin Latin âleminde iktisap ettiği büyüklüğün ilk sebebi, tesadüfî bir hadise olmuştur. İsa'dan evvel 205 tarihinde, mağlûp fakat daima tehditkâr bulunan Hannibal hâlâ Bruttium dağlarında mevkiini muhafaza ediyor, ve mütemadi taş yağmurları Roma halkını dehşete duçar etmekte bulunuyordu. Âdet vechile resmen kendilerine müracaat edilen Sibylle kitapları bu fevkalâde vaziyet hakkında şu vaitte bulundular ki: eğer İda'nın Büyük Anası Roma'ya getirilse düşman İtalya'dan kovulacaktır. Felâketlerin kâhinesi olup ancak o felâketlerin istikametini değiştirebilen Sibiller = Sibyllé bizzat kendileri de İtalya'ya Anadolu'dan gelmişlerdi; ve bu; onların ilk vatanlarına karşı gösterdikleri bir hulûs ve sadakat idi ki bu tarz hareketi böyle buhranlı zamanlarda kendilerine mukaddes şiirleri tavsiye ediyordu. Bergama Kralı Attale'in dostluğu sayesinde, Phrygia mabudesinin makamı olduğuna itikat edilen ve bu hükümdar tarafından biraz evvelce Pessinonte'den Bergama'ya getirilmiş olan bu siyah hacir semavî, Roma senatosunun ilçilerine teslim edildi. Hatif'in emrine tevfiқан, Devletin en iyi vatandaşı tanınmak şerefi kendisine isabet eden Scipion Nasica tarafından Ostia'da istikbal edilen bu taş, en muhterem ve yaşlı hanımlar tarafından, halkın alkışları arasında ve günlük kokularile Palatin tepesine kadar nakledildi, ve merasimi mahsusa ile oraya yerleştirildi (İsa'dan evvel 204 senesi Nisanın 9 uncu günü). Kübele'nin Roma'ya bu muzaffere dâhilü bilâhare harikaengiz menkıbelerle hâledâr oldu, ve şairler Kübele'nin bahren Roma'ya seyahati esnasında vukua gelen ve ahlakî mânaları tazammun eden mucizeleri zevkle nakil ve hikâye ettiler. Aynı sene içinde Scipion harbi Afrika'ya naklediyor, ve ona mülâki olmak mecburiyetini duyan Annibal, Zama'da Roma'lılara mağlûp olmuş bulunuyordu. Sibylle'in, vukuundan evvel haber verdiği şey tahakkuk etmiş idi: Roma uzun müddettenberi devam eden Kartaca'nın tehdit ve tedhişinden kurtulmuş idi. Yabancı mabude, yaptığı hizmetle mütenasip surette mazharı ihtiram olmuştu; ona Palatin tepesinin zirvesinde bir mabet bina edildi; «veludi Magalenses», denilen temaşaî oyunlarla müterafık Bayramlar, her sene mabudenin vürudu ve kendisine mabedin ittihakı tarihini (Nisanın 4 ünden 10 una kadar) yâd ve tezkâr ettirdiler.

Fevkalâde bir vak'anın neticesi olarak Anadolu'dan almarak birdenbire Roma'nın merkezine nakledilmiş olan bu Asyaî ibadet acaba nasıl şeydi? Daha evvelce uzun bir inkişaf devri geçmiş, ve muhtelif menşelerden gelen bir takım itikatlar buna iltihak ve onunla imtizac eylemişlerdi. Orada evvel emirde Anadolu dininin iptidai âdetleri bulunmaktadır ki, bunlar Hristiyanlığın ve İslâmiyetin arasından geçerek, zamanımıza kadar kısmen payidar kalmışlardır. Şimdiki [Kızılbaş] ların yaptıkları gibi, Yarımada'nın kadim ahalisi de, bayramlarını tebci etmek için, kendilerine balta dokundurulması memnu olan çamların bittiği dağların zirvesi üzerinde toplanırlardı. Öyle itikat ediliyordu ki Kübele, İda = İda ve Bérék-

ynthe'in yüksek zirvelerini kendisine makar itti haz etmiş idi; ve kablel-
vakit inkişaf eden ve tenasül kabiliyeti kuvvetli olan Badem ağacı gibi
asla yapraklarından büsbütün mahrum kalmıyan Çam ağacı da daima
Attis [yahut Atys] e tahsis edilmiş idi. Bu köylüler, ağaçlarla beraber,
gökten düşmüş olan ve Betil = Bétyle denilen taşlara ve kayalara da
hürmet ve ibadet ederlerdi ki, işte Pessinonte'den Bergama'ya ve oradan
da Roma'ya naklolunan siyah taş bunlardan biridir. Bu halk, bazı hay-
vanlara, bilhassa hayvanat içinde en kuvvetli olmakla tanınmış olan ve
hiç şüphesiz, daha eski devirlerde bazı iptidai kabilelerin totem'i olmuş
bulunan Arslana da bezli hürmet ederlerdi: Arslan, gerek efsanede ve
gerek san'atta, Kübéle'nin binek ve yahut koşum hayvanı olarak
daima arzı vücut eder. Bu ahalinin uluhiyet hakkındaki telakkileri
gayri vazih ve gayri şahsî idi: Mâ yahut Kübéle denilen bir [Yer] ma-
budesi, bütün eşya ve mevcudatın velûd anası, ve bilhassa ormanları
iskân eden vahşî hayvanların hakimesi olarak tebcil ve tâzim ediliyor-
du; onun yanı başında Attis [Atys] yahut Papas isminde bir erkek ma-
but, onun zevci olarak telakki ediliyordu; fakat bu lâhutî çiftin içinde
birinci mevki, «Ana hakimiyeti = matriarcat» nin hüküm sürdüğü bir
devrin hatırası olmak üzere, kadına ait idi.

Pek eski bir devirde, takriben İsa'dan evvel onüçüncü asırda, Thrakia
dan gelerek, bir çivi gibi Anadolu'nun daha çok eski ahalisi arasına
sokulmuş olan Phrygia'lılar, memleketin mübhem mabutlarını, paganizm-
in mutad olan usulüne tevfikân, kendilerinininki ile mezc ve tevhit ede-
rek, kabul ettiler. İşte bu suretle yerlilerin mabudu olan Atys, fatihle-
rin mabudu olan Sabazios - Dionysos ile birleştirilmiş, yahut hiç ol-
mazsa haiz olduğu evsaf ve alaimden bazılarını ondan ahz ve iktibas
etmiştir. Trakya'lıların bu Dionysos mabudu bir hayatı nebatîye mabudu
idi ki vahşiyane olan tabiatı M. Foncart tarafından şayanı hayret bir
surette tasvir edilmiştir: "Her devirde, ağaçlı yüksek zirveler, kesif
Meşe ve Çam ormanları, sarmaşıklarla döşenmiş inler onun daima ter-
cih ettiği sahalar olarak kalmıştır. Tenha mahallerde hüküm süren kuv-
vetli mabudu tanımak endişesiyle muhtarip bulunan insanlar, onun saha-i
hükümanisinde cereyan eden şeyleri tetkik ve müşahede etmekten ve
onun kudret-i lâhutîyesinin tecelli ettiği hadiseler ile tefe'ül eylemekten
başka çare bulamamışlardı. Köpüklü ve gürültülü çağlayanlar halinde
sukut eden çaylara bakarak, yüksek yaylalar üzerinde otlayan Boğala-
rın böğürmelerini ve rüzgâr ile döğülen ormanın çıkardığı garip iniltiyi
eşiderek, Trakya'lılar bu hükümdarlık sahası sahibinin sesini ve davet-
lerini eşittiklerini tahayyül eylediler, ve öyle bir mabut tasavvur ettiler
ki bizzat kendisi de ormanlık dağlar arasında intizamsız bir surette sıç-
ramalardan ve çılgınca koşmalardan hoşlanmaktadır. Din, bu telakkiden
mülhem oldu: İnsanların mabudun lutuf ve teveccühünü kazanabilme-
leri için en emin vasıta, onu taklit etmek, ve mümkün olduğu kadar
hayatlarını onunkine benzetmektir. İşte bundan dolayı Thrakya'lılar,
Dionysos'larını vecd ve heyecana getiren bu lâhutî cinnete vasıl olmağa
uğraştılar, ve, görünmez ve fakat her yerde hazır bulunan sahiplerini,

dağlar üzerindeki koşmalarında takip ederek, bu gayeye vasıl olacak-
larına zahip oldular.. [1]

Bu itikatlar, bu dinî âyin ve merasim, pek az değişmiş olarak, Phrygia'
lıların ibadetlerinde de görülür; şu fark ile ki, burada, vahşiyane bir in-
ziva ve tecerrüt yerine, Attis [Atys] ismindeki hayatı nebatîye mabudu,
Yer mabudesi ile birleşmiştir. Müthiş fırtına, Bérékynthe yahut (İda)
ormanlarında ısıklıklar çalarken, büyük mabude (Kübele = Kübéle) gü-
mürdeyen Arslanların çektiği arabasında olduğu halde, memleketi bir
baştan bir başa dolaşır ve aşıkının ölümü için feryad-ü-figan ederdi.
Müminlerinden müteşekkil alay, onun arkasından koşarak ormanlar
ve sık çalılıklar arasına atılırlar, uzun ve keskin çığlıklar koparırlar,
ve kavalların, filütlerin tiz sesleri, trampetlerin boğuk darbeleri, çar-
parelerin sıkırtıları ve bakırdan mamul ziller = Cymbale'lerin gürültüleri
bu çığlıklara terafuk ederdi. Bu musiki aletlerinin velvele ve gulgule-
sile serhoş ve mütehevvirane hamlelerin tesirile son derecede teheyyüce
gelen bu halk sık sık soluyarak ve kendinden geçmiş bir halde, kendi-
lerini mukaddes vecd ve heyecanın istigraklarına terkederlerdi. Roma
şairlerinden Catulle bu lâhutî cinnetin dram tarzında bir tasvirini yap-
mıştır. [2] Phrygia'lıların ibadeti, bu hıttanın coğrafî ve iklimî tabiatı
gibi, ihtimaldir ki Thrakia'lılarınkinden daha şiddetli idi. Anadolu yay-
lasının iklimi son derece şiddetlidir; burada kış sert, uzun ve buzcludur;
İlkbahar yağmurlarının birdenbire inkişaf ettirdiği gür ve mebzul neba-
tat ve çiçekler Yazın kızgın sıcakları ile kavrulurlar. Bu tabiatın anî
ve şedit tezatları: Nöbet nöbet feyyaz ve akim, parlak ve hazin olması,
orada gerek ye'is ve hüznün ve gerekse şevk ve neşatin ifrat derece-
lerde husulüne sebebiyet verirdi ki bu haller, yerin hiç bir zaman karla
örtülmediği ve güneşle yanıp kavrulmadığı mutedil ve mütebessim na-
hiyelerde meçhul idi. Phrygia'lılar, hayatı nebatîyenin uzun müddet
can çekişmesine ve ölmesine meyusane ağlarlardı; sonra Mart ayında
yeşillik tekrar yüz gösterince, gürültü ve patırdı ile müterafık bir şevk
ve sürurün bütün ifratlarına kendilerini terkederlerdi. Trakya'da mec-
hul yahut hafiflemiş olarak mevcut bulunan bir takım vahşiyane âyin-
ler, Anadolu'da yekdiğerine muhalif ve mütezat olan bu hissiyatın şid-
detli bir şeklini ifade ederlerdi. Şevk ve taraple müterafık dinî âyinle-
rin ortasında, karmakarışık bir surette yapılan rakıslardan sonra, Kü-
béle'nin Galles ismindeki rahipleri, kendi arzularile kendilerini yaralar-
lar, vücutlarından etrafa saçılan kanların müşahedesile âdetâ sarhoş
olurlar, ve bu kanlarla mabetleri sulayarak bu hareketlerle mabude
ile ittihat ettiklerine itikat eylerlerdi; bazan da, cinnet nöbetinin son
derece-i ihtidat ve iştidadına vasıl olarak, bugün Rusya'da hususî bir
tarik erbabının yaptıkları gibi, mabutlara erkeklik uzuvlarını kurban
ederlerdi. Şiddetli vecd ve istigrak hali Phrygia'da daima mahallî bir
hastalık halinde münteşir bulunmuştur. Antonin'ler zamanında bile,
Phrygia'da yetişmekte olan Montaniste peygamberler bu vecd ve istig-
rak dinini Hıristiyanlık kilisesinin ibadetleri arasına sokulduklarını iddia

(1) — Foucart : Le culte de Dionysos en Attique,

(2) — Catulle: LXIII.

ettiler. İfratkârane bir dinin bütün şu mübalagalı yahut düşgünlük veren tezahürleri, bunu ilham eden hissiyatın kuvvet ve şiddetini göstermektedir. Bu mukaddes cinnette, bu iradî kat'î uzuvlarda, aranılarak giriftar olunan bu ıztıraplarda: Tenasülî ve şehvanî sevki tabiinin hakimiyetinden kurtulmak, ruhları maddenin bağlarından çözup tahlis etmek için kuvvetli ve şedit bir arzusunun tezahürü görünmektedir. Bu riyazetkârane temayüller gitgide, Métragyrtes denilen bir nevi dilencilik tarikatının zuhuru müntehi olmuştur. [Yunanca'da mēter ve metros «Ana, Valide» demek olduğu gibi «Yer Ana» Kūbélé'yi de ifade eder; Agyrtés ise «Dilenci» demektir. [KONYA] mecmuasının 1 inci sayısında (Namaz ve Şivlilik) serlevhalı makalemde Konya'da bundan otuz, kırk sene evvel çocuklar arasında mevcut olan «Şivlilik» âdetinin Phrygia'lılardan kalma pes-zende bir âdet olmasının pek muhtemel bulunduğunu yazmıştım.] Bu temayüller, Yunan'lıların felsefî ahlâkının tavsiye ettiği bir takım feragatkârane fikirler ile terafuk ediyorlardı, ve pek erkenden bir takım Yunan İlâhiyatçıların kendilerini aynı zamanda hem cezb ve hem de def' eden bir züht ve takva ile fazlaca meşgul oldukları görülmüştür. İskenderiye'deki Sérapis ibadetinin müessislerinden olan Eumolpide Timothée, teşebbüs ettiği dinî islâhat için, kadîm Phrygia efsanelerinden hayli istifade etmiştir. Bu mütefekkirler, hiç şüphesiz, Kadîm Anadolu «tabiat perestisi = naturalisme» ne çok yabancı bir hayli nazariyeleri bizzat Pessinonte rahiplerine bile kabul ettirmeğe muvaffak olmuşlardır. Mabude Kübele'nin dinine iktida edenler pek eski zamanlardanberi bir takım «Sırrî âyinler = Mystères» icra ederlerdi ki bu âyinlerde salıklara tedricî bir surette daima lâhutî olarak telâkki edilen bir hikmet ve felsefe tâlim ve ifşa edilirdi, fakat bu felsefe mürurü zaman ile garip bir surette tahavvülâta duçar olmuştur.

* * *

İşte Pün muharebeleri esnasındaki sert ve kaba Roma'lıların iyi bir surette istikbal ve kabul ettikleri din bundan ibaret idi. Orada, ilâhiyat ve tekevvüniyat nazariyeleri altına gizlenmiş olarak, pek iptidai ve pek kaba dinî fikirlerden müteşekkil bir zemin, bir esas bulunuyordu: Bunlarda «taşlara ibadet = litholâtrie», «ağaçlara ibadet = dendrolâtri», «hyavanlara ibadet = zoolâtrie», sonra, ebatıl perestane bu fetichisme'in yanibaşında «Bakanal = Bacchanales» denilen ve aynı zamanda hem şehvanî ve tarabengiz, hem de çılgınca ve mutasavvifane bir takım merasim ve menasik daha bulunuyordu ki bu kısım bir kaç sene sonra hükûmet tarafından men' edilmiştir.

Roma senatosu, Sibylle'in kendisine zarurî olarak kabul ettirdiği mabudeyi daha iyi bir surette tanıdığı zaman, Bergama Kralı Attale'in kendisine gönderdiği hediye kabul etmek hususunda çok müşkil mevkide kalmıştır. Şevk ve tarap ile müterafık olarak kendinden geçiş, Phrygia züht ve takvasının karanlık taassubu, Roma'lıların resmî dinlerindeki sâkin ki-barlıkla ve namuskârane ihtiyat ve ihtiraz ile şiddetli bir surette zıd ve

muhalif bulunuyor, ve ruhları tehlikeli şekilde tenbih ve tahrik eyleyordu. Kendi kendilerini ihşa' etmiş olan Galle'ler istihkar ve nefret mevzuu oluyorlar, ve onların indinde şayanı takdir olmak üzere yapılan bir iş, İmparatorluk devrinde bile, kanunu cezanın tecziye edeceği bir cinayet teşkil ediyordu. Hükûmet erkânı, Roma'yı Kartace'lilerden kurtarmış olan zîkudret mabudeye hürmet ve tâzim ile Mos Maiorum denilen ve «Büyük» mabudenin rahiplerinde görülen «ahlak ve âdat ve tarzı hareket» e karşı duydukları şey arasında tereddüt ediyorlardı. Nihayet, onun herkese sirayet etmesine meydan vermiyecek surette yeni dini tamamen tecrid ederek işin içinden sıyrıldılar. Hariçten gelmiş olan mabudenin rahipleri arasına girmek yahut da onların mukaddes tarap âyinlerine iştirak etmek her bir Roma hemşehrisine yasak edildi. Büyük Ana'nın kendisine yapılmasını istediği vahşiyane ibadet merasim ve menasiki yalnız Phrygia'dan gelmiş olan rahipler ve rahibeler tarafından icra edildi. Mabudenin şerefine olarak tek mil halk tarafından tebail edilen ve Megalensia denilen bayramlarda Şark ile alâkadar hiç birşey bulunmıyor ve doğrudan doğruya Roma'lıların an'anelerine muvafık bir surette tertip edilmiş bulunuyorlardı.

Diodore tarafından nakledilen şayanı dikkat bir fıkra, Cumhuriyet devrinin sonlarında, Asya'dan gelen bu din hakkında, halkın hissiyatının ne merkezde olduğunu takdire yarar: Pompée'nin zamanında, büyük bir rahip Pessinonte'den Roma'ya geldi; ve altın tac ile mütetevic ve kenarları işlemeli uzun bir cübbeyi labis olmaktan ibaret bulunan rahip kıyafetile Forum'da arzı vücut etti; sebebi vürudu ise mabudenin heykeli hakkında hürmetsizlik gösterildiği cihetle ahaliye terbe etmelerinin emir olunmasını talepti. Fakat bir Tribün ona Kral tacı taşınmasını men' etti, ve bunu eşiden halk toplanarak ona karşı isyan çıkardı; bunun üzerine baş rahip alel'acele kendi ikametgâhına iltica etti. Gerçi bilâhare ona tarziye verildi; fakat bu hikâye, Kübele ve onun hey'eti ruhbanının bir asır sonra mazhar oldukları hürmet ve tâzimden o vakit halkın henüz ne kadar uzak olduklarını göstermektedir.

Sıkı sıkıya teftiş ve mürakabeye tâbi tutulan Frikyâ = Phrygia dini, İmparatorluk zamanına kadar bu suretle karanlık bir hayat geçirdi: bu, onun Roma'daki tarihinin ilk devridir. Ve nazarı dikkatî ancak bazı bayramlarda celbediyordu ki bunlar da rahipleri alacalı elbise giyinmiş ve ağır mücevheratla süslenmiş oldukları halde, alay halinde ve yollarında trampetler çalınarak sokaklardan geçerlerdi. O günlerde, senatonun kendilerine bahş ettiği bir haktan istifade ederek, evden eve dolaşırlar ve mabetlerinin ihtiyaçları için, iane toplarlardı. Senenin mütebaki günlerini Palatin'deki mukaddes Manastıra çekilerek, Roma'lılara

yabancı bir lisan ile bir takım garip merasimi tebci ederek geçirirlerdi. Bu devirde kendilerinden pek az bahsettirmekte ve ibadetleri olduğu kadar itikatları da hemen meçhul ve unutulmuş bir halde bulunmaktadır. Hattâ Cumhuriyet devrinde Attis'in, refikası olan Büyük Ana ile birlikte mazharı ibadet olmadığı kuvvetli bir iddia olarak ileri sürülmektedir; fakat böyle olmuşsa bile bu, hiç şüphesiz haksız olarak yapılmıştır; zira bu lâhutî çifti teşkil eden her iki şahsiyet, efsanede olduğu gibi merasim ve ibadette de birbirinden ayrılmaz bir halde bulunmaları zarurîdir.

Fakat, Polisin onu ihata eden gözetmelerine, ve onu tecrid eden ihtiyatlara ve batıl itikatlara rağmen, Frikyâ dinî yaşıyordu; Roma'lının eski umdelerinden müteşekkîl çatlak kalede bir gedik açılmıştı, ve nihayet bütün Şark oradan geçerek Roma'lının dinine duhul ve nüfuz etmiştir.

— Bitmedi —

26 - 30 Ağustos Zaferi

Yazan : NÂZİM EVREN

(Baştarafı bundan evvelki sayılardadır)

Vatan cephesinde :

Alay gözden kayboluncaya kadar yürüyüşünü, olduğum yerde elem ve ıstırap içinde ağırlı gözlerimle takip ettim.

Beş dakika içinde alay vadilerin, derelerin kıvrımları arasında kayboldu gitti...

Bu dakikada ben ne kadar yalnız ve ne kadar boş kalmıştım. Şimdi ıssız ovalarda yaralı ve aciz bir mahlûktan başka bir şey değildim. Ve hayatta ebediyen böyle kalmağa mahkûm olmuştum. Bu anda zihnen binbir felsefeye dalmış etrafımı, benliğimi unutmuş ve kaybetmişim. Arkamdan sadık emîrberim Haymana'lı Hüseyin onbaşının gür sadası beni daldığım hiçlikten uyandırdı.

— Yüzbaşım, haydi gidelim yaralılar yürüdü!..

Ben kendimi yalnız kalmış bildiğinden bu kafiye unutmuşum. Hüseyin onbaşının ihtariyle bu kafiye iltihak etmek üzere vatan cephesine doğru yürümeğe başladık...

Burada herkes için munis olmayan bir tabir kullanıyorum. İstiklâl harbimize kadar geçen dünya harplerinde cephe haricinde olan vatan aksamına cephe gerisi deniliyordu. Bu sebeple bu tabire alışkınız. Halbuki İstiklâl harbinde Türk vatanı, Türk milleti için bir cephe ve bir cephe gerisi tabiri olamazdı.

Düşman istilâsı altında kalan vatan parçaları da dahil «Misakı Millî» hudutları içinde bulunan bütün millet ve vatan kül halinde yekpare bir cephe idi..

Bu demir cephede Ulu Gazi'nin yarattığı Türk milletinin tarihte benzeri görülmemiş bir cephesi idi. Bu cephenin içinden ve dışından Türk milletinin aziz yurduna nereden bir hiyanet parmağı kalkarsa o parmaklar derhal kırılır yok edilirdi.

Bu sebeple bu dakikadan itibaren gideceğimiz yerler vatan cephesi idi.

Herbiri kıymetli bir iki uzvundan yaralı bu hazin fakat neşeli kabile ile tedavi yurtlarına gidiyoruz.

Bu kabilenin kahramanları ne düşünüyor, ne konuşuyorlardı?... Geçtiğimiz yerler üç dört gün evvel büyük maceralarımıza sahne olan düşmandan kurtarılmış temiz topraklarımızdı. Her vadiye her tepeye yaklaştıkça eller kalkıyor ve parmaklar uzanıyor...

İşte dün şu derede yaya muharebe ettik, evvelki gün şu köydeki düşmanla atlı hücum ettik!. İşte ben!.. görüyor musun?. şu derenin kenarında yaralanmıştım!.. Ah yaralanmasaydım, şimdi kimbilir ne kadar düşman tepeleyecektim!.. gibi canlı maceralar neşeli ve kahkahalı seslerle konuşuluyordu.

Bu bir yaralı kabile değil, her biri bir orduya bedel kahramanlar alayı idi.

Yürüyüş istikametimiz Bal Mahmut ve Afyonkarahisara doğru idi. Demiryolunun geçtiği bir vadinin içinde hareket etmek üzere olan fırka karargâhının ağırlıklarına ras geldik...

Burada fırka karargâhı ağırlıklarına talimat veren, fırkamıza yeni iltihak eden Manastır harbiye mektebi ve umumî harpte mızraklı süvari birinci alay arkadaşlarımdan erkânı harp binbaşı Cevdet beyi gördüm. İki eski mektep ve alay arkadaşı sevinçle kucaklaştık.

Bugün fırkamızın aldığı vazifeyi sordum:

— Fırkamız bugün Altıntaş ovasında kolorduya iltihak için emir aldı. Dedi.

— Yetişemezsem güzel İzmir'e benden kucak kucak selâm götür. Dedim, vedalaştık...

Burada bizim kabileyi ikiye ayırdık. Ağır yaralılarımızı Afyon'a, hafif yaralılarımızı hastanenin bulunduğu Sandıklı'ya tevcih ettik. Ben sandıklıya giden kabiledeyim. Sinan paşa köyüne doğru gidiyoruz. Biraz yürüdükten sonra derelerden tepelerden ova tarafından sevgili Kızılay'ımızın şefkatli bayrağını taşıyan otomobilli, arabalı, kağınlı, develi birçok kabileler akın akın Dumlupınar'a doğru gidiyorlardı.

Vatan cephesinde hazırlanan bu şefkat kabilelerinin gösterdiği ulvi manzara göğüslerimizi kabartmış, gözlerimizi yaşartmıştı. Kollarında Kızılay işaretini taşıyan sevimli bir doktor, şen bir sıhhiye neferi, bir hemşire kabilinden ayrılıyor, yanımıza geliyor,

şefkatli bakışlar ve sözlerle: Bir şeye ihtiyacımız var mı? diye soruyorlardı.

Biz:

— Teşekkür ederiz birşeye ihtiyacımız yok... Diyoruz. Onlar ellerinde getirdikleri sigara paketlerini yaralılarımıza dağıtıyorlar ve:

— Milletimizin aziz gazilerimize hediyesi... Diyorlardı.

Sigaralar dağıldıktan sonra, hayırlı temennilerle birbirimizi uğurluyorduk.

Memlekette hakikaten cephe gerisi yoktu. Bulduğumuz ovalar, dereler, tepeler kızılâyımızın, ordumuzun şefkatli kabileleriyle doluydu. Biz yalnız ordu hazırlıklarını biliyorduk. Vatan cephesinde bizim için daha neler hazırlanmıştı?..

Öğle üzeri Ayvalık köyü hizalarına gelmiştik. Burada uzun bir yürüyüş kolunun kolbaşısına rasgeldik. İyi giyinmiş, teçhiz edilmiş muntazam bir yürüyüş kolu... hatırimda kaldığına göre bu on dördüncü piyade fırkası idi.

Burada 26 Ağustos günü gurup zamanı gördüğüm «Bozkurt»u hatırladım.

Bu kahraman fırka, Türk ordusuna kılavuzluk eden büyük Gazinin ayakları dibindeki kayalıklardan fırlayan Bozkurt'un izleri üstünden, kaçan düşmanı takip ediyor ve İzmir istikametinde ilerliyordu.

Üzerinde yürüdüğümüz sahadaki dereler, tepeler, boz kurtlar, 26 Ağustos'tan beri büyük zaferi hazırlayan bu azametli maceraların vakialarını canlandıran, saklayan birer abide olmuşlardı.

Daha iki gün evvel şu Ayvalık sırtlarında ne hengâmeler geçmiş, Türk milletine ve tarihine şeref veren ne menkibeler yaratılmıştı. Bu sırtların müntehasına geldiğimiz zaman 27 Ağustos akşamı bu sırtların eteğinden çekilmeğe uğraşan düşmanı hezimete uğratmak için bütün kuvvetlerini sarfetmeğe azmeden fırka kumandanımızın hemen yanına gelip:

— Haydi Nâzım! alayımızın ağır makinalı tüfenkleriyle son kurşunumuzu düşman avcı hattına ve çekilen yürüyüş koluna atın! sonra yalın kılıncı hücum edin; diyen emirleri, yaptığımız hücumlar, muharebeler bu ezeli abidelere hâkkedilmiş gibiydi...

Buraya gelinceye kadar yazdığım hatırat sütunlarında harekâtın seyrini ihlâl etmemek için bazı kıymetli menkibeleri yazmamıştım. Bu Ayvalı sırtlarının Sinanlı ovasıyla birleşen ve nihayet bulan ucunda ağaçlı Bölcek köyü vardır. Şimdi bu köyün hiza-

sında bulunuyoruz. O gün bu köyden bize ateş eden düşmanın avcı hatlarına atlı kücum yapmış bu avcı hattını bir dakika içinde temizleyerek: Allah Allah! sadalarile köye girivermiştik.

Bu lâhutî sadayı duyan köylü arı kuanından boşanircasına ihtiyarları, genç kızları ve çocuklariyle sokaklara dökülmüşler, bir saat evvel gözlerinin önünde bin bir cinayet ve hiyanetlerine uğradıkları düşmandan alınan bu intikamın verdiği heyecanla yükselen meserret avazeleri ve fazla sevinçle boğulan hıngırıklarla bölüğümüzü ihata edivermişlerdi.

Bu ne hüznle müterafık sevinçli ve azametli bir manzara, bir sahneydi. Düşman zulmünden, düşman esaretinden kurtulan bu kardeşlerimiz intikama susamış ve hepsi kükremiş birer arslan olmuşlardı.

Bu dakikada bizim köye girdiğimizi gören düşmanın köy haricindeki avcı hatları köye müthiş bir ateş yağmuru tevcih etmişlerdi.

Makineli tüfenklerimizi köyün mahrecindeki ark kenarına mevzi aldırılmış bu hattı eyice taratmıştım. Bu sırada kendilerinin bulunduğu tehlikeleri unutan ihtiyar nineler:

— Aman yüzbaşım, arslan oğlum, kendini sakın!.. diye bağıyor, yalvarıyorlardı.

Sanki bu insanlar hepsi bölüğümün efradı olmuşlar kendi hayatlarını bana siper yapmak istiyorlardı.

Makineli tüfeklerimizin ateşiyle firar eden düşmana atlı hücumlar yaparak geriye kalanlarını da esir ederek köye avdet etmiştik.

Bu arbedeye köyden eli silâh tutanlar da hemen iştirak etmişlerdi. Bu sırada esirlerin köye geldiğini gören ihtiyar bir Türk Anası koşarak ve feryad ederek yanımıza gelmiş ve esirin birini işaretle:

— Ah yüzbaşım işte bu!.. ta kendisi. Dün, genç yavrumu karışık dereye yok etmişti... Bunu bana bırak kendi elimle ve şu taşlarla intikamımı alayım.

Diye yalvarıyordu...

Gözleri intikam ateşile yanan bu bağı yanık Türk Anası esire şöyle diyordu.

— Nasıl dün oğlumu, ciğer paremi kestini. Üç yumurta beş tavuk, haydi, çabuk çabuk ha!.. diye..

Şimdi ne yapacaksın seni öldüreyim mi nasıl?..

Esirin bükük boyunlu tavrı karşısında acılarını kısmen teskin eden kadımcamız:

— Haydi siz esir oldunuz, askerlerimizin kılıncına sığındınız, bizim bugünü gördüğümüz yeter.. Yüzbaşımız ne isterse onu yapsın.

Diyerek göz yaşları ve hıngırıklar içinde bir yas türküsü, söyleye söyleye evine doğru yürümüş gitmişti. Bu dakikada duyduğumuz acıları heyecanları tariften acizim..

Kurtarıcılarla kurtarılanlar arasında onbeş dakika gibi kısa bir zamanda geçen ve Türk ruhunun, Türk kadınlığının bütün kahramanlıklarını, büyüklüğünü belirten bu canlı menkıbe Türk şairlerine, ediplerine, ruhiyecilerine ciltlerle yazı yazdıracak tahliller yaptıracak canlı ve hakikî mevzular değil midir?...

Bu köyün gün batı tarafında 28 Ağustos günü düşmanla yaptığımız sıkı bir yaya cenk yeri olan dar köprülü vadiye karşıdan görünüyor. Buradaki muharebede bölüğümün çavuşlarından Yozgathı Osman çavuşun kahramanca bir hareketini de tesbit etmeden geçemiyeceğim.

O gün düşmanın yaptığı ihata hareketi karşısında başka bir mevzie çekilmeğe mecbur olmuştuk. Köprüyü geçen Osman çavuş hiç kimseden emir almaksızın tek başına atından inmiş alayımızı takip eden ateşi yapan avcı hatlarına birtek tufengiyle ayakta sırtın üstünden ateş ediyordu.

Ben yanına geldiğim zaman bu kahraman çavuşuma:

— Gene ne yapıyorsun Osman çavuş? demiştim.

O, her vakitki gibi sade ve kahraman tavrile:

— Yüzbaşım alayı himaye ediyorum. demişti...

Elde ihtiyat kuvvetimiz kalmadığından düşman ateşi altında çekilmeğe mecbur olan alayın himayesiz kalmasına onun arslan yüreği razı olmamış tek başına düşmanın burnu dibinden «Ben Varım!» diyen bir tavurla ayakta yaptığı sıkı bir ateşle alayı himayeye çalışmıştı..

Bu Osman çavuş da büyük dâhimizin «Bir Türk, cihana bedeldir» vecizelerile işaret buyurdıkları büyük hakikatın ve mevcudiyetin temiz yüksek kanını taşıyan ve kendi başına koca bir cihana karşı koymaktan korkmayan Türk kahramanlarının bir nümunesi idi.

Osman çavuş yalnız bugün değil her muharebede en şiddetli düşman ateşleri altında aynı kahramanlıkları gösterir, yüzbaşısının ve zabitlerinin sert ve sıkı azarını işitmedikçe avcı hattında yere yatıp ateş etmezdi. O atacağı kurşunu tam isabet ettirmek için, hedefini tam görmek ve işini mükemmel yapmak isterdi.

Osman çavuşun bu hareketleri harp usulüne muvafık değildi; ve bu harekâtın usûle muvafık olmadığını da bilirdi.

Fakat ne yapsın, kabahat onun değil, onu böyle usul haricinde tehlikeli ve merdane hareketlere sevk eden damarlarındaki asil kandı.. ve bu damarlarında cereyan eden kan, öz Türk'ün temiz, temiz kanı idi!..

İşte böyle değerli hadiseler sahne olan kıymetli topraklarımız üzerinde günün azametli maceralarını okuya okuya yolumuza devam ediyoruz. Bugün bulunduğumuz yerler harp sahasına yakın olduğu halde hiç silâh sesi ve harp gürültüleri duyulmuyor, ordularımızın 30 Ağustosun demir ağını örmekle meşgul oldukları anlaşılıyordu.

Gurup yaklaştığı zamanda Sinan paşa köyüne geldik. Köy evlerinde, camiinde dünkü harpten gelen birçok yaralılarımız kızılâyımızın şefkatli ellerile tedavi ediliyor, her gelen yaralı kafilenin bir günlük istirahatleri temin edilmeğe çalışılıyordu.

Bu geceyi dört gün evvel iki ordunun ateşi altında geçiren ve düşman esaretinden yeni kurtulan bu köyümüzde geçirdik. Köylülerimizin yüzlerinde esaret acılarının ıstırapı okunuyordu. Bu misafirperver ve temiz yürekli kardeşlerimiz düşmandan kurtarıldıkları meventlarını köylerine gelen yaralı gazilere candan ve yürekten gelen bir cömertlikle ikram ediyorlar ve :

— Kusura bakmayın, şu gördüğümüz harman yığınlarından başka bir şeyimiz kalmadı, ordumuz yetişmeseydi birkaç gün sonra bunlardan da eser kalmazdı.

Diyerek, Başkumandanımıza, ordumuza şükran ve sevinçlerini arz ve izhar ediyorlardı.

Filhakika, memleketlerinde tavuk ve et yüzünü görmiyen grekler, köylerimizde canlı hayvan namına birşey bırakmamışlardı. Sakaryadan ricat ettikleri zaman Eskişehir civarında tardettiğimiz bir tepede beraber götürmeğe vakit bulamadıkları ayakları bağlı diri diri birçok kümes hayvanlarıyla, kuyrukları kesilmiş canlı koyunlara ve butları şöyle kasaturayla alınmış yaralı ve canlı gezen birçok zavallı inek ve mandalara rasgelmiştik...

Gecemizi misafir olduğumuz evde esaret zincirinden kurtulan neş'eli köylülerimizle, geçirdiğimiz acı ve tatlı günlerin maceralarını konuşa konuşa geçirdik Burada Toklu Sivrisini, düşmanın son istinatgâhının da temizlendiğini haber aldık.

30 Ağustos sabahı erkenden Sandıklıya hareket ettik. Köyden biraz ayrıldıktan sonra Kılınç Arslan gediği civarına geldik. Bu-

rası da dört gün evvel düşmanın müstahkem cephesinin gerisi idi. Bu saha düşmanın hezimetini gösteren ve şuraya buraya serpilen birçok silâh, kırık top arabaları, otomobil, kamyon gibi harp aletleri göze çarpıyordu. İki kamyon üstünde uzun çaplı iki gemi topu olduğu gibi, sağlam bir halde ağızları Ahır dağına mütevec-cih terkedilmiş duruyordu.

Bu topların 26 Ağustos günü Ahır dağından ovaya inerken uzak mesafeden bizim yürüyüş kollarımızı bombardıman eden toplar olduğunda hiç şüphe yoktu.

O gün dev ağızlarından ateşler püsküren bu koca topların bugün vefasız ve cebin sahiplerine şikâyetçi bir tavırları vardı.

Buradan itibaren yol bir vadiye giriyor, dar vadinin sağ ve solundaki tepelerde düşman müstahkem mevziinin metruk ve harap siperleri tel örgüleri görünüyor, tel örgülerin üzerinde infilâk ettirilen bombaların tenekeleri birer çocuk oyuncağı gibi sallanıp duruyorlardı.

Dört gün evvel bu siperlerde meğalo hayallerile belki cihan-girlik sevdası taşıyan kahramanlar (!!) ne olmuştu?..

Senelerle beslenen taşkın emeller, yaldızlı hülyalar bu toprak ve beton siperlerin enkazı altında ebediyen gömülmüş kalmıştı. Bu manzara, lââyık bir millete zorla aşılana ve yürütülmek istenen hayalî bir idealin bir sabun köpüğü kadar hükmü olmayacağına ne canlı bir misaldi...

Bu sernigûn enkaz arasından geçerken yaralı mehmetçikler:

— Ammada kof adamlarmış bu kadar kuvvetli siperler on saatte bırakılır mı ?

Diye düşmanlarına adetâ kızıyor ve sonra latif şakalarla gülüşüyorlardı.

Yarım saat kadar imtidat eden vadinin diğer mahrecindeki tepelik üstünde biraz istirahat ettik. Bu saatte Dumlupınar taraflarında derin derin top sesleri işitiliyor, bu sesler 30 Ağustos Başkumandanlık meydan muharebesinin başladığını ilân ediyordu.

30 Ağustosta başlayan bu kanlı meydan muharebesinin neticesini ancak Sandıklıda öğrenebildik.

Evvelce demirci efenin tenkiline gittiğimiz zaman bu yollarda geçen maceralarımızı arkadaşlarla tekrar ede ede yolumuza devam ettik ve akşama yakın Sandıklıya girdik.

Sandıklı kalabalık bir ordugâh halindeydi. Hastahane ittihaz edilen evler yaralılarla dolmuş, fırkalarına, kolordularına iltihak için hareket eden ağırlıklar karargâh kurmuşlardı.

Beyaz gömlekli doktorlar, hemşireler, eczacılar bir evden diğere acele koşuyor, giriyor, yeni gelen yaralı gazilere yer hazırlamağa çalışıyorlardı. Sandıklı kasabası bugün bütün insanlarla; aletleri, çarkları mütemadiyen işliyen fa'al bir fabrikanın gürültülü hal ve manzarasını almıştı.

Bizim hastahaneden haber almak üzere bir yaralı kafilesinin girdiği hastahaneye doğru yürüdüm. Buraya yeni girmekte olan yaralıları gözden geçirdim. 27 Ağustosta yaralanan, bölüğüm efradından Yusuf onbaşıyı bir sedye üzerinde hastaneye girerken gördüm ve hemen yanına giderek :

— Onbaşım nasılsın birşeye ihtiyacın var mı? dedim.

Yusuf onbaşı beni de yaralı görünce :

— Geçmiş olsun yüzbaşım, sen de mi yaralandın? diye hüzürlenmiş, yüzüme baka kalmıştı.

Bu anda elimi cebime attım. Evrakım arasında üç adet birer liralık banknot vardı: İkisini Yusuf onbaşıya uzattım ve :

— Sen ağır yaralısın, hastahanede ihtiyacın olur harçlık edersin; dedim.

Yusuf onbaşı :

— Yüzbaşım sana da lâzım olur. Diye almak istemiyordu.

Ben hemen caketinin arasına yerleştirerek hastahanedeki istirahatgâhına kadar götürdüm. Oradan da bu kahraman yaralı onbaşım ile vedalaşarak ayrıldım.

Buradan ayrıldıktan sonra yaralılarımızın bulunduğu yere gittim. Yaralılarımızı bıraktığım yerde emirberimden başka kimse kalmamış gazilerin hepsi doktorlarımız tarafından birer hastaneye yerleştirilmisti.

Ben de seyyar hastanemizin yerini öğrenmek üzere bir hastaneye girdim. Buradan hastanemizin Sandıklı'ya bir saat mesafedeki Kınık köyünde olduğunu öğrendim. Doktorlar burada sargılarımızı tazelediler. Bundan sonra bir karar vermek üzere dışarı çıktım. Kasabanın dar meydanlığı üzerinde Kızılay bayrağı sallanan bir yaylı araba etrafında dört kişi duruyordu. Bu duranlar da tanıdık simalardı. Yanlarına gittim; bunlar seyyar hastanemizin doktorları ve sıhhiye çavuşları idi.

Beni görünce :

— İşte bir yaralıyı bulduk. Diyerek arabaya bindirdiler.

Bugün gelen yirmi kadar yaralıımızın buradaki hastahanelere yerleştirildiklerini söyledim.

Bunların künyelerini tesbit etmek üzere sıhhiye çavuşlarından birini burada bıraktılar. Emirberime de :

— Sen atlarla şu karşıda görünen köye gel!. Diyerek arabayı köye doğru sürdüler, buradan tozlu bir yolu takip ederek köye girdiler... Köyde kolordumuzun seyyar hastanesinden başka bir teşkilât yoktu.

Hastanenin baş hekimi umumî mızraklı alayımızın doktoru olan binbaşı Asım beydi. Buradaki anî görüşmenin sevincile ve samimiyetle kucaklaştık. Bu selâmlaşmadan sonra ikametgâhlarına gittik...

Asım bey herşeyden evvel yaralıyı dikkatli bir muayeneden geçirdi ve :

— Yara pek şayanı ehemmiyet değildir, yalnız ehemmiyetli bir uzuvdadır. Dedi ve cephe haberleri sormağa başladı.

Ben :

— Cepheden dün ayrıldım umumî vaziyete göre bugün harbin kat'i neticesi alınmak ihtimali var, cephede işler çok mükemmeldir. Dedim.

Doktor bey memnun oldu.

— Bir iki saate kadar bugünkü tebliği alınız; dedi.

Vakit gece olmuştu. Buraya bu vakitten sonra tebliğ nereden gelecekti ?

Asım bey :

— Burada da istihbarat ve telgraf teşkilâtı mükemmeldir. Köy olduğundan bir yere benzetemedin mi Nazım? diye latife etti.

Filhakika bir saat sonra iki telgraf geldi. Bu telgrafların biri uzunca biri de kısa idi. Doktor bey açtı ve okudu. Meali şöyle idi:

«Baş kumandanımızın emrî kumandası altında Çal köyü ve Dumlupınar civarında muhasara edilen düşmana taarruz eden ordumuz burada bulunan düşman kuvveî asliyesinden beş fırkasını kâmilten imha ederek ordu kumandanlarını esir etmiştir. İzmir cephesini kapayan bu ordunun imhasından sonra ordumuzun İzmir'e doğru yürümesine hiçbir mani kalmamıştır. Umuma tepşir ederim.»

Bu telgraf garp cephesi kumandanlığının tamimi idi.

İşte 30 Ağustos zaferinin neticelerine burada ve bu saatte vâkıf olmuşum. Sevincimizin hududu yoktu. Senelerle uğraştığımız ve insan kudretlerinden üstün bir azim ve imanla üzerinde yürüdüğümüz büyük ideal tahakkuk etmiş ve güzel İzmir'e kavuşmak şanlı ordumuz için bu dakikadan itibaren bir gün meselesi olmuştu.

Büyük Gazi'nin yüksek dehası kahraman ordumuzun müthiş

savletile yaratılan 30 Ağustos zaferi iki cepheli bir muvaffakiyetin parlak ve temiz tacını giymişti.

Bu günün zaferi;

Senelerle aziz yurdun bağrında yaralar açan, sızılar yapan düşmanı kısa bir zamanda denize dökmüş, vatan cephesinde bu büyük milletin yüksek ve yaratıcı kudretinden ümidi kesilmiş, azim ve imanları kırılmış mahdut bir zümrenin de imanını doğrultmuş bizim saflarımıza iltihak ettirerek zaferin semerelerinden nasiplerini onlara da fazlasıyla vermiştir.

Bu sevinçli haberi okuduktan sonra ikinci telgrafı da gözden geçirdik. Bunda seyyar hastanenin Çivri'ye hareket etmesi bildiriliyordu.

Bundan hastanenin bulunduğu mevkie göre daha yakın olan Çivril cephesindeki fırkamızın hizmetinde bulunması tensip edilgi anlaşıyordu.

Baş hekim yarınki yürüyüş için hazırlık emirlerini vermeğe başladı. Burada bulunan yaralıları vaziyetlerine göre civardaki hastanelere taksim etti. Sıra bana gelmişti.

Doktor bey bana :

— Nâzım, senin yarayı tedavi edecek vesaitim olmadığı gibi ihtisasım dahilinde de değildir. Sizin yaralı uzvunuzun mütehas-sısını ancak Konya'da bulacaksınız. Bunun için senide Konya'ya kadar göndereceğim. Dedi.

Beraber gitmek için yaptığım teklife de :

— Bana itimadınız yok mu ? diye acındı.

Doktorlarımızın böyle kararlarından kurtulmak mümkün de-gildi. Çaresiz olarak hem arkadaşım hem de doktorum olan baş hekimimizin emirlerine itaat ettim.

Ben orduya dönmek istedikçe tali beni daha uzaklara atıyordu. Bu gece aldığımız zafer haberi benim bu iştihakımı kısmen teskin ediyor, zaferin sevincile müteselli oluyordum.

Senelerle yollarında, ufuklarında hasretile yandığımız güzel İzmir'e bölüğümle girmek, hasret acılarını dindirmek emel ve şerefinden mahrum kalmıştım. Fakat ne zarar vardı. Ben de İzmir yolunu açan muazzam maceralarda cürmüm kadar amil ve bu uğurda yaralı bir gazi olmuştum. İzmir'e girmek şerefının şümülü şahsan bir orduya değil koca bir millete, Türk milletine aitti.

Ben de o büyük şerefli milletin bir ferdi idim. İzmir'e girenler bu büyük milletin öncüsü bayraktarı idi. Bu bayraktar arkasından

on dört milyon türkün şerefli bayragını Akdeniz kıyılarında dalgalandıracaktı.

İşte böyle geniş düşüncelerle seviniyor, mukadderata tabi ol-makta bir haz duyuyordum.

«GAZİLER DÖNERKEN»

Sabah erkenden uyandık. Bu günkü uyanışta bir başkalık vardı. Bugün üç, beş hattâ yirmi üç senedenberi bütün benliğimizi saran ezici ağırlıklardan eser kalmamış tabiat, mevcudat ve sonra benliğimiz değişmişti.

Kalplerimize, ruhlarımıza ısırap ve keder veren düşüncelerden sıyrılmış yepyeni bir zindegiye sahip olmuştuk

Bütün zabitlerin, askerlerin, sağlamların, yaralıların konuşma-larında hareketlerinde bir tazelik, bir canlılık belirmişti.

İşte bu yeni tazelik ve neş'e içinde yola hazırlanan kafilenin başında toplandık, yürekten gelen bir samimiyet ve sevinç içinde vedalaşarak yolumuza girdik.

Güneş yeni doğuyor ve biz ilerliyoruz ve hepimiz düşünüyoruz.

Dünden bugüne bütün varlığımızda kudretli ve bu kadar canlı inkılâplar yaratan bu sehhar kudret acaba ne idi ?...

Kendi kendimize cevap veriyor ve iman ediyoruz :

Bu muazzam kudret Dumlupınar ufuklarında beliren Baş ku-mandanlık meydan muharebesi; 30 Ağustos zaferi idi...

SON

MEVLEVÎLER ŞEHİRİ KONYA

Yazan : Cl. Huart

Çeviren : SAİT SUNGUR

Baştarafı 47 inci sayıda -

22 Mayıs .— Sabahın en geniş zamanını tahsis ettiğimiz Kütahya'nın tam bir ziyaretinden sonra yolumuza devam için atlara binmek icap etti. Aizani harabelerini ziyareti de ihtiva etmek üzere çizdiğimiz programa göre bu arkeolojik dolaşmayı yapmamız için büyük Afyon Karahisar yolunu terketmeğe karar verdik. Burada beygirden edilecek istifadeyi anlamış olduk. Eğer araba ile gelmiş olsa idik bütün maiyetimizi bırakarak çok fena eğlenmiş fena beygirler kiralamamız veya maksattan vaz geçmemiz icap edecekti. Halbuki binek hayvanlarımız sayesinde istikametimizi değiştirmek için hayvanların böğürlerine vurmaktan başka bir şey yapmıyorduk. Aizani harabelerinin bulunduğu Çavdarhisar Kütahya'dan az bir mesafede [takriben sekiz saat] dir. Burada geçilecek tek bir geçit var ki şehirden pek az uzaktadır.

Evvelâ sivri tepeli ve sabah güneşi altında göz kamaştırıcı bir beyazlıkla parlıyan kalkerli kayalardan müteşekkil iki duvar arasındaki çok dar bir vadiden geçiliyor. Bu vadinin nihayetinde görünen küçük bahçelerde Kütahya'ya mahsus ve Hekimane Eriği denilen bir nevi erik yetişir; bu eriğin hassası muhtelif ve birbirine zıttır; yaş iken müşhil yerine geçer, kuru iken bilâkis kabızdır. Bursa civarında olduğu gibi burada da Turbinli değirmenler göze çarpıyor; fakat cepheden görülen bir Öküz başını hatırlatan orijinal bir süs halinde. Tahtadan yapılmış iki boynuz basit bir süstür; su bir kanalla yükseğe çıkarılıyor ve oyulmuş tahtalar halinde yere devrili mahrutî ağaç gövdesine benzeyen bir kaba dökülüyor. ve fazla bir tazyikle değirmen taşını dönderiyor.

Büyük siyah bulutlar ufku kaplıyor; Jandarmalar endişeli; çünkü bu dar vadilerde yağmur ekseriya çok yağarmış, ve eğer biz bir kasırgaya yakalanırsak bir çeyrek saat kadar fena bir vaziyette kalabilirmişiz. Fırtınanın şimdilik oldukça uzaklarda bulunduğu anlaşılıyor. Biz hayvanlarımıza, geçide çıkan şerit halindeki yolu çıkartıyoruz. Diğer taraf-

tan inerken neş'eli bir Türk düğününe rast geliyoruz. Dışlerine varınca kadar müsella, beygirlere binmiş sağlam bünyeli insanlar bir gurup teşkil etmişler; yepyeni Osmanlı çadırlarında el çırpıyorlar. Gelini aramağa gidiyorlar. Davetliler aşağıda bir derenin kenarında bekliyor, şayanı hürmet, uzun ve beyaz sakallı bir ihtiyar yere dikili Şemsiyesi önünde zamanı geçirmek için ibadet ediyor, ihtimal bu Şemsiyeyi pusla istikametine göre tanzim etmiştir ve bu pusla ona Mekke ci-hetini göstermektedir.

Çavdarhisar ovasına gelinceye kadar hiç bir köye rast gelinmiyor. Takip ettiğimiz dar yol seyrek ormanlarla örtülü alçak tepeler arasından dolaşılıyor; bununla beraber ötede beride otlayan müteaddit sürüler var; ahali biraz uzakta, fakat yolun ötesinde gizlenmişler. Bora, bizi yükseklerde yakaladı; bu, pek korkunç birşey: Şimşek birçok defa pek yakınımızda çaktı; arkadaşlarımız endişede; Jandarmalar tüfenklerinin Çelik kısmını Keçi derisinden yapılmış Harmaniyelerinin altında tutuyorlar. Nihayet endişelerimiz sona eriyor; hava açılıyor; çıplak bir mevkide bulunan berrak sulu bir Çeşme bize Kütahya'dan getirdiğimiz Rafadan Yumurta ile söğüşten ibaret sade bir kahvaltı yapmamıza müsait bir zemin hazırlıyor.

Aizani ovası tamamen çıplak ve her taraftan dağlarla çevrili geniş bir küvete benzer. Cenubu şarkıye doğru bir sed gibi yükselerek çok yakından eski Dindymene yani Murad Dağı'nın muhteşem siyah kütlesi görülüyor ki bunun tepesi güneşin hararetine mukavemet eden kar kütleleriyle garip bir şekilde kesilmiş bir hale getirilmiştir. Kül renkli bir ovaya iniyoruz.

İşte çırpıplak, yeşiliksiz Hacı Köyü. Hafta üzerine faizle para veren Kütahya'lı bir Ermeni kerpiçten yapılmış kahvede yerleşmiş; bütün gününü borçlularının mahsullerini gözetliyerek oradan oraya taşıdığı nargilesindeki tömbekiye içmekle geçiriyor.

Bir saat sonra Çavdarhisar'a varıyoruz ki bu çıplak ovada gözün yegâne neşesi olan ve mâbedin İyoniyen tarzındaki sütunlarını gizliyen yüksek kavak ağaçları biraz ötede görülüyor. Taştan yapılmış duvarlarla birbirinden ayrılmış bahçelerden geçerek köye giriliyor ki bu duvarlarda çok miktarda ilk zamanlar [Antiquité] bakiyesi, çatı sayvanları [Corniche], oda pervazları [Plinthe], sütun başlıkları ve sütunlar göze çarpıyor; henüz sağlam olan Roma tarzındaki iki güzel köprü üzerinden coşkun bir ırmak geçiliyor. Bu, Bursa'nın garbinde Marmara denizine dökülen Pyndakus - Mihaliç ırmağıdır.

Çavdarhisar, seyyahların ekseriyetle uğradıkları Anadolu'nun büyük köylerinde olduğu gibi, bir misafirhaneye maliktir ki bu köy, tesadüfün buraya sürüklediği kimselere umumî bir konak vazifesini görür. Burada Türkçede Çorbacı denilen mahallin ağası [ki aynen tercüme olunursa çorba tüccarı demektir, fakat bu, bence Yeniçeri'lerden kalma bir isimdir ve bu teşkilâtın subaylarından biridir.] yere serili döşegi, üzerine dallar resmolunmuş kumaştan yapılmış yorgani ve sahanda pişirilmiş yumurta, pişmiş tavuk ve her zaman bulunan pilâvdan mü-

rekkep yemeği temin etmekle mükelleftir; Çorbacı bu misafirperverliği mukabilinde hiçbir şey almaz; yaptığı dinî bir vazifedir; yalnız hizmetcisi bu ehemmiyetsiz hizmet karşılığı olarak para alır.

Güneşin batmasına bir saat var. Jüpiter mâbedine hemen gitmeli. Bu yüksek yerlerde günün batışı anında hasıl olan hafifçe aydınlık hava içinde zarif İyon âbidesi asırların verdiği ihtişam içinde dinlenir gibi görünüyor. Duvar ve sütunların beyaz mermeri zamanın tesirile kül rengini almış, fakat bize ne: Güneşin son ışıkları hürmete lâyık bu mazi bakiyesini yaldızlarken mâbet yeniden canlanır gibi oluyor ve her zamandan daha yeni görünüyor. Asar-ı Atika bilginleri, binanın hey'eti umumiyesine nisbetle sütunların yüksekliği bu tarzdaki diğer âbidelerdekilerden daha fazla olduğunun farkına varmışlardır; bu mâbed, Atina'daki Erehtéion mâbedini andırır; sütunlardaki oluklar bir yarım daire halindedir ve oluklar, üst taraflarında, diğer hiç bir binada rast gelinmiyen kabartma küçük bir kapla süslenmiştir.

Bu teknik tafsilat, en ince teferruatına kadar ihtimam edilmiş olan ve yüksek zarafetini el'an muhafaza eden mâbedin umumî manzarası hakkında bir fikir verir. Bu mâbedin, bugün kendini temaşa edenlere, ne kadar harap bir manzara arzettiği malûm. Bu mâbet Parthénon'un akıbetine düşmemiş, Morozini'nin bombalarından ve aydın amatörlerin bilgili yağmalarından kurtulmuşsa da son asırda hemen hemen mahvolmak tehlikesine maruz kalmıştır. Her Şarklı gibi, buranın halkı da, bu mermer sütunlarda çok miktarda define saklı olduğunu zannetmişler; kazma ve çekiçe muvaffak olamayınca odun ve çalı, çırpı getirerek binanın etrafına yığılmışlar ve bunlarla binanın içini doldurarak ateşlemişler. Mermer çatlamış, sütunlar devrilmiş, ve, bugün gördüğümüz binanın yarısından mâdası yok olmuştur.

Cella - hücrenin duvarlarının alt kısmını iç ve dış taraflardan örten Latince ve Yunanca kitabeler Texier'nin Description de l'Asie Mineur adlı eserinde neşredilmiştir. Bu kitabeler İmparator Adrien zamanına aittir; fakat mâbedin inşası çok eskidir ve, galip ihtimale göre, Bergama Krallarının eline geçen Phrygie Epictète'i canlandırmağı düşündükleri ve bu mintakalarda çok miktarda bina inşa ettikleri zamana aittir. Eğer Bergama kitabelerinin birinde bulunan «Dicalus à regibus» tabiri Attale' in halefleri mânasını ifade ediyorsa bu iddiamız doğru demektir.

Çavdarhisar'ın iki köprüsü bugün bile insanı hayrette bırakan azametli manzarasını muhafaza etmiştir. Zamanın teakubile kül rengine girmiş beyaz mermerlerle yapılmıştır. Bu iki köprü arasında güzel bir rıhtım bakiyesi ve ölü âbideleri kolaylıkla farkedilebilir. Aynı plâna göre yapılmış olan bu iki köprü'nün birbirine müsavi olmıyan beş gözü vardır; fakat sahilin toprağı [culée - köprü'nün ayağı] na yakın olan taraftaki gözleri doldurmuştur. Bu köprüler, fevkalâde salabeti haiz oldukları halde oldukça harap olmuştur; ve köprülerin üstünde, şüphesiz ilk zamanlarda, buradan geçen araba tekerleklerinin ve şimdi de yük hayvanlarının bıraktığı aşınma izleri görülmektedir.

Oldukça iyi muhafaza edilmiş olan Tiyatro şimdiki köyden biraz uzaktadır. Buraya gitmek için ekili tarlalar arasından on dakika

kadar yayan yürümek lâzımdır. Fakat güneşin altında yayan yürüyüşün verdiği yorgunluk bu âbidenin dahilini görmek suretile telâfi edilir. Haricen âbide hiç bir şeye benzemez, stadın nihayetinde kül renkli bir taş yığından ibarettir; bilâkis, dahilen, kademeier her ne kadar karışık bir halde iseler de el'an haşmetli intizamlarını muhafaza etmektedirler. Sahne hemen hemen bozulmamış gibidir, ve her an kapıların birinde Yunan komedilerinden birinin mukaddemesini, toplanmış halka ezberden okumak için o zamanki tarzda giyinmiş birisinin görüneceği zannedilir. Putperestliğin ortadan kalkması her şeyi alıp götürmüştür, ve bu Greko - Lâtin tiyatroyu bulmak için bizim geldiğimiz Avrupa şehirlerine dönmek lâzımdır. Bu hatıra burada tamamen ölmüştür.

Stad tiyatronun önünde bulunuyor, ve şeklini muhafaza ediyor. Fakat taşlar yerde yatmaktadır. Bunlar birbiri üzerine devrilmiş bir taş yığından başka bir şey değil.

23 — Mayıs. — Sabahın birkaç saatını Aizani harabelerinin tam bir ziyaretine tahsis ettik. Seyahatte erken kalkılıyor ve bundan başka Türk köyünün misafirhanesinin cazip bir tarafı yok. Mebzul bir güneş köyün bütün manzarasını kaplıyor. Mazinin izlerini görüp seyretmek arzusunda bulunduğumuz için yola çıkmamız lâzım. Hareketimizden evvel fotoğraf makinamızın jelatin ve bromürlü peliküllerini yenilemeyi düşünmemiz lâzım. İhtimal bu hücre yerlerde karanlık oda bulmak güçtür. Bunu bulduğumuza kim inanır. Bize oturduğumuz yerin yanında kapısının önü bir revakla örtülü karanlık bir yer gösterildi; burada bir ocak bacası var, fakat bu baca ikiye katlanmış bir örtü ile kapatılıyor. Karanlık kâfi; bir el hareketile ve bize refakat eden köylünün ufak bir hayret hareketi olmadan seyahat lâmbamızın kızıl ışığı altında peliküllerimizi yerleştiriyoruz. Avrupa'dan uzak olmakla beraber Anadolu'da fotoğraf makinası, hiç olmazsa, fotoğraf biliniyor ve yine biliniyor ki frenkler kırlarda üç ayaklı bir chambre noire ile gezerler. Hiç kimse bu makinaya hayret etmiyor.

Atlar eğerleniyor, vakit geç ve yol uzun. Alâkasız, cahil ve barbar [*] kimselerin oturduğu bu ovalara hâlâ muhteşem mevcudiyetile hâkim olan ve kaybolmuş bir dinin hayrete şayan bakiyesi olarak duran Jüpiter mâbedine elveda!. Sapsarı olan ova gözlerimizin önünde açılıyor. Biz Murad Dağı'nın şimalinden dolaşarak bu ovanın şarkından gideceğiz. Bir saat kadar uzakta olan Hacı Murad Köyü Aizani'nin civarındaki köyler gibi çıplak; sonra şarka doğru uzanan uzun yaylalar içine girmek için bir küvete benziyen Çavdarhisar'dan ayrılıyor. Sağda, alçak ve çıplak tepeler bize her an «Dindymène - Murad Dağı» nı perdeliyor; solda da aynı manzara. Guémilu - Guérèn, Hastanabu, Nohore gibi garip isimli köyler ve üç höyük bu on saatlik uzun yürüyüşün belli başlı merhalelerini işaret eder. Buralarda su nadir ve ağaç yoktur; artık Likaonya'da oldukça çok miktarda tesadüf edeceğimiz, kuyular görünüyor; köylerin civarındaki birkaç bataklık binlerce ördeğin kanat çırpmasına sebep

(*) — Bu ittihamları Cl. Huart'ın ilmi hüviyetine uygun bulmadık.

oluyor. Bundan başka kaz ve tavuklar çok miktarda görülüyor. Burada, kasaplık hayvanlar hariç, mer'a hayvanlarına, öküz ve inek gibi çift hayvanlarına rastlanıyor. Bu muntakada toprak sarı ve serttir, mahsul de cılız olur. Bu köylerde evler bir zemin katından ibaret ve alçaktır; çatıları ağaç dalları ve kerpiçten yapılmış taştan kulübeler. Şurada burada görünen eski zamanların izleri gözlerimize ıztırap veriyor; Türkçe Gemiliviran kelimesinin muharrefi olan Guémilu - Guérèn [viran kelimesi Anadolu'da umumiyetle Eurèn diye talaffuz olunuyor.] de eski zamanlardan kalma ve kitabe izlerini taşıyan ölü âbideleri var :

EPIGONOS [*]

Nohore'de Roma tarzında bir manto giymiş ayakta bir adamı gösteren ve okunmayan bir kitabeyi de ihtiva eden bir kabartma var; bugün bir kuyunun kemerini teşkil eden ve kaidesine uzun saplı iki çiçek yapıstırılmış olan ve üzerine kabartma olarak Latin haçı kazılı bulunan bir de sütun başlığı var. Üç höyükte akşamı geçireceğimizi zannediyoruk. [Saat sekizdi ve gün batıyordu.] Fakat köy fakir ve Jandarmalarımız biraz ileride iyi bir mesken bulacağımız yeri biliyordu; bir saat bir çeyrek kadar daha yürümek lâzımdı. Yorgunluktan kanburlaşmış olan hayvanın bğürleri üzerindeki adamın vücudunu çekemediği zaman dakikalar uzun geliyordu... Kecek'e girerken akşam olmuştu.

Filhakika burada bir ev var ki bu evde Çorbacı yabancıları kabul eder. Mesken kirece saman ve harç karıştırılarak vücuda gelen kerpiçten yapılmış yüksek bir salondan ibaret; pencereleri boyasız tahta kanatlarla kapatılan geniş bir delik; aşağıda hayvanları iyi, kötü muhafaza edecek bir avlu. Kecek'in bellibaşlı hatırı sayılan adamı olan Hoca efendi bize kendi evinde yemek hazırlıyor ve, otel gibi olan bu yere sahanda pişmiş yumurta ve iki üç türlü ismini bilmediğimiz diğer yemeklerden ibaret olan akşam yemeğini gönderiyor. Yoğurt bunların hepsini geride bırakıyor; yoğurt bu yüksek yaylaların hakiki zevkidir.

Otelci cidden zeki. Yemekten sonra çay ve sigara içerek konuşuyoruz. O, köyün çok fakir olmasından şikâyet ediyor: «Hiç bir san'at yok.» diyor. Ona, birçok öküz sürüsüne rastgeldiğimizi ve ziraatın yolunda olması icap ettiğini söylüyoruz; malûm ya: «Öküz olmayınca çift sürülmez.» Demiryolu ferşiyatı herkesi meşgul ediyor; İzmir - Aydın demir yolunun mebde'inin Uşak'ın yakınında ve Kecek'e üç, dört günlük mesafede bulunan Çivril'e pek uzak olmadığını söylemek lâzım. Fakat Hoca efendi yeni demiryollarının yapılmasını endişe ile karşılıyor; Anadolu'nun, buğdayından, meyvelerinden, madenlerinden istifade etmesi için mahreclerini deniz istikametinde çoğaltmakla kazanacağını anlıyamıyor. Bu köylüler kendilerini aldatmak ve «ucuz alıp bahalı satmak» için gelecek bir takım vicdansız küçük tüccarın avı olacaklarını sanıyorlar. Sanki buralarda bütün alışveriş böyle değilmiş gibi. Otelci diyor ki: «Biz Türkler saf adamlarız, bunun için alışverişte aldanacağız»

(*) - Bu kelimeler eserde Yunan harflerile yazılmıştır.

Hakikatte bu sözlerin altında, Müslüman halk, dedeleri gibi, an'aneye riayet ederek yaşar ve her yeni fikir karşısında korku duyarken zenginleşen ve refah içinde yaşayan Hristiyanlara karşı Müslüman'ın duyduğu müteassıp kini gizlidir. Köylülerden bahsediyorum, idarecilerden değil. Çünkü onlar köylü gibi düşünmez. Hoca efendi Jandarmalara çıkmaktan korkmıyor: «Bu nasıl şey, diyor, hükümetin beni almağa mecbur tuttuğu Hüdavendigâr Vilâyeti resmî gazetesinin abone ücretini yani iki gümüş mecidîyeyi almak için senede bir defa Kecek'e geliyor-sunuz ve bu kâğıt parçasının elime geçmesini hiç düşünmüyorsunuz? Bir senedenberi bir danesi bile gelmedi.» Jandarmalar ne söyleyeceklerini kestiremiyorlar; çünkü bu saf adam haklı. Büyük şehirler müstesna, bu nasipsiz yerlerde posta servisinin emniyette olmaması bahanesile bu adamın âdeta parası çalınıyor, demektir.

Saat ona doğru uykumuz geliyor, otelci gidiyor.

24 Mayıs .— Sabahın ilk saatlerinde kolaylıkla uyandık: Bu, delikleri şöyle böyle kapatılmış bir çadırda geçen bir gece gibi. Mümkün olduğu kadar erken yola çıkılık. Çünkü gecikmiş bulunuyoruz. Yayla, vadi şeklinde önümüzde açılıyor, yol inişli. Kürt Köyünde mescit meydanında bize üç cephesi Yunan kitabelerile örtülü mütevazi-ül-müstatilat-ı menşur şeklinde mermerden yapılmış eski bir stelden müteşekkil bir çeşme gösteriliyor. Bu kitabeler evvelce tamir edilmiş, ve ölüm kitabelerinden başka bir şey değil; mamafi ilk satırlarını kopye ediyoruz. Büyük küçük i siz köylüler etrafımıza toplanmışlar ve not defterimize çarçabuk Yunan harflerini yazdığımızı görerek hayret sesleri çıkarıyorlar. Yirmi adım ileride ve çeşmenin karşısındaki sokakta yapılmakta olan bir evin kapısının yan tahtalarında iki tane daha kısa kitabe buluyoruz. Burada çalışan işçiler Ermeni: Bunlar yakın bir şehirden, ihtimal Kütahya'dan gelmişlerdir. Bu muntakanın köyleri yalnız kilden yapılmış harçla ev yapmasını bildikleri anlaşılıyor; bu evi, her halde, yakın bir şehirdeki zengin bir adam yaptırıyor.

Bir saat sonra Altındaş diye söylenen Altıntaş'a geliyoruz; bu çeşitli şeyveye dikkat etmeliyiz. Burası Kütahya ile Afyon arasında mecburi bir merhale olduğu için ehemmiyetini muhafaza eden oldukça mühim bir köydür. Burasının hususiyeti evlerin birbirinden uzak, bulunduğu yerden fark edebildiğimize göre, eski zamanların döküntüsile yapılmış olan camiin bu dağınık köyün cenup tarafında oluşudur. Bu cami son zamanların eseridir, ve şayanı dikkat bir tarafı yoktur. Camiin önünde ve köprünün yanındaki mezarlıkta iki kelimelik bir Yunan kitabesi var. Porsuk burada doğuyor ve bir dere manzarasını gösteriyor.

Sabahleyin saat onbire doğru Osmaniç Köyü geçidinden geçtiğimizi işaret edelim; köyün civarında eski zamanlar evsafını taşıyan harap bir türbe görülüyor. Bu andan itibaren önümüzde, cenubu şarkıye doğru tarafta Afyonkarahisar'ın hususiyetini tesbit eden siyah ve volkanik kayalar görmeğe başlıyoruz. Bu kayaların vahşi manzarası, başlamak üzere olan bora dolayısıyla büsbütün korkunç bir hal alıyor; destere dişi gibi kesik olan bu dar geçitlerde bulutlar birikiyor; uzak ve boğuk

gürültüler bizi bekliyen müthiş sağanak hakkında hiç şüpheye düşürmüyor.

Çok uzakta Eğret köyünün önünde ve yolun kenarında gotik bir kiliseyi andıran âbidevî bir han görüyoruz. Şüphesiz, bu bina Osmanlı devrine ait değil. Cümle kapısı, ilerde göreceğimiz Selçuk âbidelerinde olduğu gibi, üstüste konmuş münhani iki kemerden müteşekkil; şurada burada barbar bir mesainin üzerinde işlediği sütun ve sütun başlıkları parçaları göze çarpıyor. Binanın dahili bir Nef ve Bas - cotés'lerden ibaret. Beş mesnedin arası münhani: Bu âbide, Konya'ya yaklaştıkça tesadüf edeceğimiz binalar gibi, herhalde onüçüncü asra aittir. Bundan başka duvarların iç yüzü simsiyah ve, uzun zamandanberi yenilenmemişe benzeyen kalın bir hasır, seyyahın ayakları altında yumuşak bir halı hissini veriyor. Bugün burası bir ahırdır. Yan tarafta, içinde çok bir şey bulunmayan mütevazı' bir kahve var. Fakat bu kahve, hiç olmazsa, boraya karşı bir sığınak hizmeti görüyor.

Buradan, araba yolu kordela gibi uzun boyunu gösterir. Şimdi ufukta, diğer destere dişi gibi kesik tepeleri gösteren derin yarıklar ile çok yırtık ve diş diş olmuş Karahisar'ın siyah kütlevî dağlarını iyice görüyoruz; birbirine zıt, insana ızdırap ve ye'is veren bir tabiat. Yaylanın kenarında bulunan Kızılırmak derbendine geliyoruz, ve bu andan itibaren yolumuz romatizmalı hastaların şifa aramaya geldikleri sıcak su menbalarından başka cazip bir şey olmıyan çıplak bir vadiye doğru iniyor. Nihayet yol zaman zaman görünen siyahımsı kayalardan birine doğru dönerek Karahisar'ın yeşil ovasına ulaşıyor.

— Arkası gelecek sayıda —

CÖNKLER — ÂŞIKLAR : 7

ÂŞIK HÜSEYİN

İbrahim Aczi Kendi

(Halkevi Tarih Müze
Komitesi Âzasından)

2 - 3 - 4 sayılı Cönklerde aşağıdaki destanlarına rasladığımız «Âşık Hüseyin'in» nereli olduğu belli değilse de (4) sayılı cöngün başında o vakit adına (Temessik) denilen örneğini olduğu gibi yazdığımız (1271) tarihli bir senedin (Şühudülhal) ibaresi altında «Karamanlı Âşık Hüseyin» yazılı olmasından, ve bu Cöngün Karaman'da elimize gelmesinden Âşık Hüseyin'in Karamanlı bir «Halk Şairi» olduğu sezilmektedir. Senedin örneği aynen şudur.

— Vechi tahriri huruf oldur ki :

İşbu 1271 senesi Mah-ı-Muharreminin guresinden itibaren (91) gün va'de ile Darendeî Temessük Mehmet efendi tarafından bervechi bâlâ yalnız elli bin kuruş ciheti karzı şerî, olmak üzere aldım ki aslı nısıf yetmiş beş bin kuruş eder vacibül'edâ ve lâzimülkaza zimmetimde sahîh olan deynim olup bîmennibi Teâlâ vadesi dühulünde tamamen edâ-ı müyesser oldukta işbu Temessük geruye red ve şak oluna.

Şühudülhal

Karamanlı ÂŞIK HÜSEYİN

Bu sözlerle yazılış tarzı; Destandaki sâdeliğiyle zamanın ictimai durum tasvirlerine tamamen uygun düştüğünden; se-

nedin Âşık Hüseyin tarafından yazıldığı ve (1271) yılında Karaman'da bulunduğu kanaati kuvvetleniyor.

Birinci destanı o vaktin ictimai, iktisadi, durumunu anıran ve muhtekirlerle hasislerin ne olduklarını ortaya atan çok değerli bir durumu tasvir eyleyor. Öyle ki bu destan, kürsilerde haykıran hocaların vaizlerinden daha keskin, daha içlidir. Çünkü olduğu gibi yazıyoruz. Beraber dinleyelim ve hak verelimki Halk Şairleri zamanlarında herhangi uygun veya uygunsuz bir hâli gözden ve ilhamlarından kaçırmamışlardır. Halk şairlerinin bu gibi düzgün deyişleri herhangi zamanda olsa tesirini gaybetmiyor Zaman üzerine yürüyor demektir.

İşte bu, tesirini yıllarla beraber yürüten bir varlıktır. Âşık Hüseyin toprak olmuş. Fakat zamanında aldığı ilhamlar yurtdaşlarına ölmez bir hediye kalacaktır. Bunun için halk edebiyatımızın varlığı çok yüksektir. Bunun ihmali veya benimsememesi millî varlık adına büyük bir saygısızlık olsa gerektir.

Şimdi içimizde uyanan bir sevgi ile görüyoruz, Genç Şairlerimiz şiirlerini, yurt, yurt varlığı, ırk ve kahramanlığa doğru çevirmektedirler: İşte bu çok değerli ve ölmez bir varlık bir kalkındır. Artık boyalı yanak... Sölpük Meme... Zehirli, yalık bir edânın öğünlerini atalım... Yönümüzü yurt varlığına, yurt güzelliğine yurt severliğe çevirelim.? ki bu emekler ve eserlerimiz her yıl sevgi ile yürüsün... Bizden sonra gelenler huy ve izlerini şaşırmamışlar... İşte herhangi bir zeminde herhangi yurtdaşın kulakları bunlarla dolmak doldurulmak ister. Vaktiyle Halk Şairleri büyük küçük halkın dernekleri olan kahvelerde gezim yerlerinde bunları sazlarıyla o devrin hasislerinin, tavecılarının (Muhtekirler) yüzlerine karşı söylemişler, dinletmişler... Hırslı gümraklaşmak isteyen dallarını kırmışlardır.

Şimdi radyo ve hoparlörde bunlar çalınsa, çağrılrsa, hatamı ziyanımı, kârımı?... Destanı dinleyelim :

Destan

Gözleri açtır karnı doymaz
Sözleri eğri va'de uymaz
İnsanlık bilmez adamlık saymaz
Gidişi bozuk şol hasislerin

Örümcek gibi ağlar gerer
Yaptığı işler İl'e zarar
Kendi nefesine hile kurar
Sonları yazık şol hasislerin

Tavecılık işi hilesi bol
İl'in zararı tuttuğu yol
Tanrıdan korkmaz bu nasıl kul
Ahireti yıkık şol hasislerin

Gündüz hilesin gece düşünür
Uykusu kaçır hart hart kaşınır
Bulanık fikri aklı aşınır
Elleri tutuk şol hasislerin

Tav gözedirler saklar mâli
Kalbi bozuk çirkin hâli
Alır boynuna çok vebâli
Yüzleri sarkık şol hasislerin

Fakır hakkın hiç düşünmez asla
Haktan dahi hiç itmez haya
Bilmez bir gün olur bu berhava
Sonları hık, mık şol hasislerin

Âşık Hüseyin der bu ne iştir
Haram kazanç bu yenmez aştır
Kabirde bunla Domuz baştır
Dini yalık şol hasislerin

Bundan sonra Âşık Hüseyin'in ikinci destanı çok değerli ve canlı bir durumda olup tarihî ve Millî olduğu için örneğince yazıyoruz. Oazamanın Beşik ruhuna kadar yükselen yerli ve Ulusal Terbiyenin şehametini hep beraber okuyalım :

Destan

Koç yigitler biner ata saldırır
Düz ovadan toz dumanlar kaldırır
Yigit olan yigitligin bildirir
Uyu kuzum neslin yigit soyudur

Soyun Türkmen ceddin Gazi Eridir
Esen (1) Dağı soyumuzun yeridir
Oymağımız Alp Arslanın biridir
Uyu kuzum neslin Uğuz soyudur

Tanrı Türke kuvvet sunup hoş itti (2)
Dağa, taş deryalara baş itti
Mızraklı at rüzgârlara eş itti
Uyu kuzum neslin yiğit soyudur

Türk mızrağı bir sağıktır sağınca
Şimşek gibi yükseslere ağınca
Ateş sıçrar at nalından koğınca
Uyu yavrum neslin Uğuz soyudur

Bayrağımız al hâredir pullanır
Beyaz çadır sereninde sallanır
Koç yiğitler bazusunda kullanır
Uyu kuzum neslin yiğit soyudur

Büyü yavrum çeri başı (*) olasin
Bayrak çekip sende yurtlar alasin
Şan kazanıp obamıza gelesin
Uyu kuzum neslin Uğuz soyudur

Âşık Hüseyin demiş bunu dilinden
Âşıkların Has Bahçe gülünden
Ayırmasın Mevlâm erlik soyundan
Uyu kuzum neslin yiğit soyudur

Âşık Hüseyi'nin bu destanı çok yüksek bir Millî kahramanlık, Millî benlik gösterisidir. Her satırında yükselen duygu, ulu ve temiz Türk ırkının muhitî varlığını canlı bir durumda terennüm ediyor, İşte bu, o temiz zeminin beşiklerine kadar varan hoş bir nağme değilmi.? Kim bilir zamanında nekadardır ev, çadır, kâşânelerde anneler bununla beşik sallamış.. Yavru Şahin yetiştirmiştir. İnsan bunları gördükçe

(1) Esen Dağı : Aksaray civarında Hasan Dağı'nın eski adı

(2) Etti demek

(*) Çeri başı : Kumandan, Başbuğ

hayalini çok uzak... çok derinlere salarak.., Şimdi «Ah.. ey koca dünya ah...?» demekten başka çare bulamıyor.

Çünkü : bu öyle bir terbiye sistemidir ki zeminin temiz duygusundan şairlerin ağzına, oradan da beşiklere geçiyor.

Yerli ve samimî bir terbiye; Şundan iyi anlamalıyız ki Türklük âleminin o zemininde çocuk yetiştiren annelerin ninnileri bile değerli kahramanlık nağmeleriyle dolu ve süslüdür. İşte bu çok samimî duygunun o zeminde nasıl ve neler kadar yükseldiğini andırır.

Bunu bir ninni deyip gözden kaçırmamalıdır. Bir Irkın, öyle Irk ki Türk varlığının muazzam tarihini terennüm ediyor. Samimî devre bakınız ki beşik sallayan ellere bile uçkur havası değil şan şöret haykıran Türkün Dünya dolu kahramanlık, askerlik, cengâverlik menkıbeleri veriliyor. Yavrular bu duygularla büyütülüyor... yetiştiriliyorlar. Ne samimî zemin ne yüksek duygu?

Bundan sonra Âşık Hüseyin'in üçüncü destanı tiryakiler için o zeminin dil ve ruhuna söylenmiş değerli öğüt olup çok yerinde bir destandır, dinleyelim :

Destan

Âdem iken kenduyi hayvan iden tiryâkiler
Zehir zakkum yemeği, it'am eden tiryakiler
Gezerler kahvehaneleri, ceplerindedir canları
İnsanımı sandım anları, yugun olur tiryakiler

Çubuğun eline alır, yarıyola varmadan solur
Afyon yemese ölür, zebun olur tiryakiler
Tütün kesesi belinde, gözleri K... f yolunda
Dargın sözler hep dilinde, azgın olur tiryâkiler

Entari giyer salınır, tiryâki disen alınır
Dargınlık anlarda bulunur, kızgın olur tiryâkiler
Görür tiryakinin işini, dâim sarkıtır başını
Afyon çürütmüş dişini, menhus olur tiryâkiler

Sabah evinden kalkar, bir karınca görse korkar
Ademin hatrını yıkar, azgın olur tiryâkiler
Sümükleri durmaz akar, üstü başı murdar kokar
Gözünün çapağı akar, nankör olur tiryâkiler

Pazardan getirir etini, ocağa virir (G...) nü !
İçer kahve ile tütünü, yorgun olur tiryâkiler
Kahve bağırn karardır, afyon benzin sarardır
Ademe gözü'n ağardır, azgun olur tiryakiler

Aklı bozulur, ağı büzülür, ölmeden mezarı kazılır
Gezer bican tiryâkiler
Tak tak ider öksürür, sümük salya aksırır
İki adım gider bir durur, soluğan olur tiryâkiler

Aşık Hüseyin doğru söyler, tiryâkileri zemi eyler
Belki bana küfreyler; dargın olur tiryâkiler

Görülüyor ki Aşık Hüseyin kalender fakat uyamak, Şuh-
meşrep, ılık sözlü bir şairdir. Sözlerini tek muhataba değil
genel vadi'lere serpererek söylediği için herkesin sevgisine da-
yanmış, bir şair olduğu anlaşılmaktadır. Bunun için bu gibi
şairlerin hayat ve hedeflerini eserlerinden okumak çok kabil-
dir. Ön sözde dediğimiz gibi şiirde açık hedef ve gaye güden-
ler için bu böyledir. Aşık Hüseyin'in bundan sonra gelen
destanı bir yemek destanıdır.

Yemek Destanı

Ramazanı Şerifde çok ta'am istemem
Heman kırk elli sahan olsun
Nefsimi ziyade zevka koyamam
İsterse Cihan Şeytan olsun

Tabaklar gelsün çifte çifte
Anın ardınca ekşili köfte
Şekerli regelden idelim söfte
Dolma yerken gönlüm şadüman olsun

Ocağımız tuğla taşdır
Baklava yemeklerin başıdır
Bal helvası anın eşidir
Taze pişmiş üstü duman olsun

Yassı kadaif canımın canı
Tel kadaif gönlümün sultanı
Tatar böreği severim anı
İçi kıymalı soğan olsun

Aside gelir bal ile yağdan
Şeker kaymak sol ile sağdan
Bir kuzu dolması kızarmış yağdan
Fırında güzel pişegen olsun

Yağlıca hoşmerim sahan yapılır
Ballı lokma bir bir sayılır
Göğercin kızartması kebab olur
Anlar yedikçe karnım şişman olur

Koyun paçası sirke sarımsak ile
Bir Kılınç balığı tabak ile
Oturup başlayım dört parmak ile
Ben yerken güzeller hayran olsun

Soğan sarımsak olur acı
Etli pilâv başımın tacı
Zerde mübarek mide ilacı
O da boğazıma ermeğan olsun

Sofranın kenarı Altın veraklar
Etrafına çizilsin yağlı çörekler
Bıldırcın kebabı yağlı börekler
Yetmiş nisfi revan olsun

Kayseri pastırması nâm Cihana
Yumurta ile pişüp girse sahana
Patlıcan musakkasına olmaz behane
Etli bamya derdime derman olsun

Şehri İslâmbol bizim vatan
Nice benim ile beraber yatan
Ben yerken karşımda duran
On beş yaşında bir civan olsun

Tepeli pilâvdan mezar kazılır
Buzlu hoşaf ağızda kolay ezilir
Sofra kurulunca dal kılınç yazılır
Kaşık sadaları kalkan olsun

Aşık Hüseyin dirki çoktur dişlerim
Tavuk dolmasını süreslerim
Gâvur ile cenge başlarım
Yahni benimle imtihan olsun

Bu destanın bir parçasından Âşık Hüseyin'in İstanbul'da da bulunduğu kendi deyişiyle anlaşıyor. Bundan sonra Âşık Hüseyin'in Türk Dilberleri için söylediği şu destan Türk cinsi güzel-
lerinin lâhutî (Ana) vasıflarını bildiriyor ki tasarlayış ve görüşü tam yerindedir. Her hususta olduğu gibi insanın bununla da göğsü kabarmaz mı? Halk şairlerinin her yönden ve hele eski devirlerden bizlere sundukları bu canlı hediyeler az bir şeymidir. Dinleyelim:

Türk güzellik destanı

Söyleyim dinle gönül darılma
Seveksen Türk dilberi bulmalı
Hayâsı var vefalıdır ayrılma
Alacaksın Türk güzeli almalı

Endamı hem boyu servî revandır
Melâhat var yüzlerinde Ceylandır
Cinsi temiz arı toprak reyhandır
Temiz kandır Türkmen kızı almalı

Melâhat bağına girmek istersen
Muradına şevkle irmek istersen
Güzellik vasfını görmek istersen
Her yerlerde Türk dilberin sormalı

Sever zevcin hem de sever evlâdın
Hanesine muhip yaşar bir kadın
Tecrübe kıl cilvesini hem dadın
Saracaksın Türk dilberi sarmalı

Âşık Hüseyin geze geze söylemiş
İnüp aşkın deryasını boylamış
Felek dürlü dürlü güzel eylemiş
Göreceksen Türk güzeli görmeli

Karaman muhitinin hayvanlara ait Ata sözleri

Derleyen
Karaman Halkevi Reisi
Öğretmen
A. Şükrü Çiloğlu

kurt'a ait:

- 1 — Kurt bulanık (dumanlı) havayı sever.
- 2 — Kurt kocayınca köpeğin maskarası olur.
- 3 — Aç kurt arslana saldırır.
- 4 — Eski kurt yolunu şaşırılmaz.
- 5 — Aç kurt yavrusunu yer.
- 6 — Kurt masalı okuma.
- 7 — Kurt tüyünü dökse kudübet (çirkin) olur.

Balığa ait:

- 1 — Balık baştan kokar.
- 2 — Büyük balık küçük balığı yutar.
- 3 — Tarlada balık avlama.
- 4 — Bulanık suda balık avlar.
- 5 — Balık kavağa çıkınca.
- 6 — Yap bir iyilik at denize balık bilmezse hâlik bilsin

Horoza, tavuğa, kaza, hindiye ait:

- 1 — Kim senin tavuğuna «kış» dedi?
- 2 — Her horoz kendi küllüğünde eşinir.
- 3 — Kaz gelen yerden tavuk esirgenmez.
- 4 — Komşunun tavuğu komşuya kaz görünür.
- 5 — Bodur tavuk her zaman piliçtir.
- 6 — Aç tavuk kendini buğday anbarında sanır.
- 7 — Hatır için çiy tavuk yenir.
- 8 — Başıma gelen pişmiş tavuğun başına gelmedi.
- 9 — Hindi gibi kubarma.
- 10 — Horoz ölür, gözü çöplükte kalır.
- 11 — Vakitsiz öten horozun başını keserler.
- 12 — Horoz öttü; tan ağardı.
- 13 — Horozun çok olduğu yerde sabah tez olur.
- 14 — Hancı tavuğu yolcu tersile geçinir.
- 15 — Eukaranın tavuğu tek tek yumurtlar.

49 ve 50 sayılı nushalardaki (Büyük Karatay medresesi) başlıklı yazıların: asıl ve provaları musahhihe verilmemiş, mükerrer ta'dil ve tashihleri matbaada yazıyı getiren tarafından yapılmış olmasından mütevellid hataları: formların tab'ından sonra görülmüştür.

49 sayılı nushadakiler :

Sayfa	Satır	Okunan	Okunması doğru görülen
36	20	... toptantıda	 toplantıda
36	27	... مشورت	 مشورت
38	28	... isem	 isen
39	9	... ان اشكركم	 ان اشكر نعمتكم
39	14	... kemger	 kenker
39	18	... ynkarıda	 yukarıda
39	28	... aık yolu	 aşık yolu
40	4	... ابو الفتح	 ابو الفتح
40	23	... yazları	 yazıları
31	23	... dellaet	 delâlet

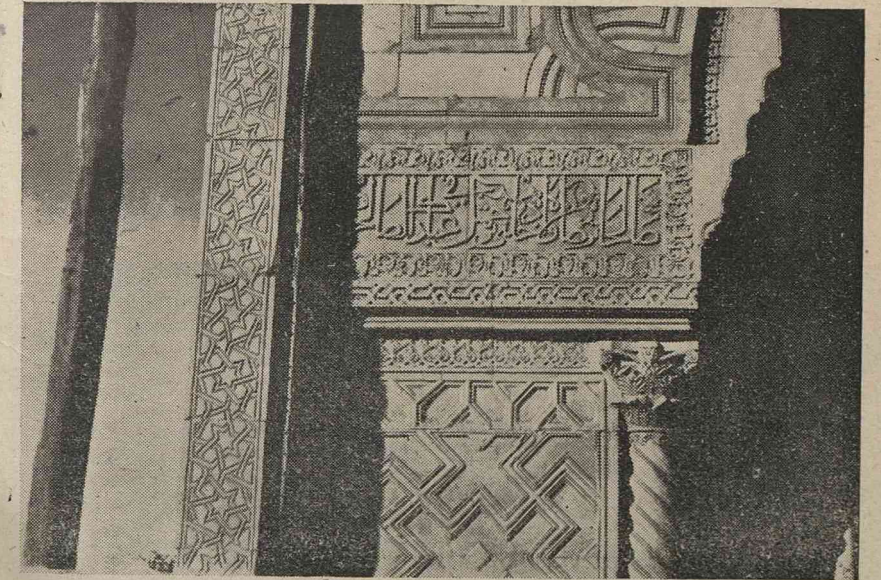
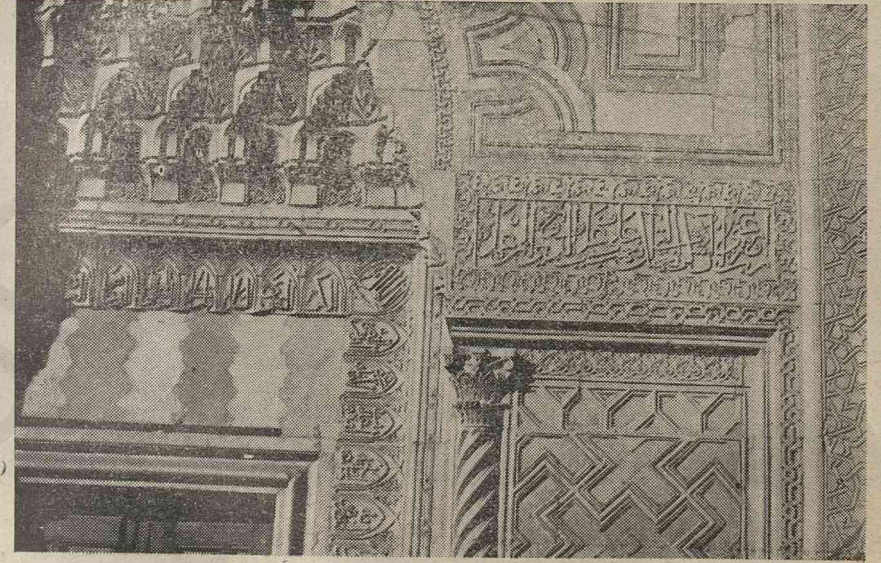
50 sayılı nushadakiler :

10	24	... musulman	 musulman
11	5	... siklize	 sitilize
11	6	... bezle	 bezelye
11	6	... andrak	 andıran
11	9	... çıkır	 çıkılır
11	17	... copol	 coupole
11	24	... kopol	 kupol
11	33	... leelhamd	 lehülhamd
12	22	... istiklatit	 istalaktit
12	23	... konsuller	 konsoller
12	26	... asır	 asrı
12	28	... tarafiuda	 tarafında
12	32	... terakutadan	 terre-cuite'den (olmalı)
13	29	... üze-ne	 üzerine
13	30	... tarihi	 tarih
14	11	... tuğla ve	 ? düşüklük var
14	29	... müzeyyat	 müzeyyenat
14	40	... asar	 âsar
15	2	... örüglü	 örgülü
15	2	... müzeyyat	 müzeyyenat
16	15	... mnotanizme	 montanizme

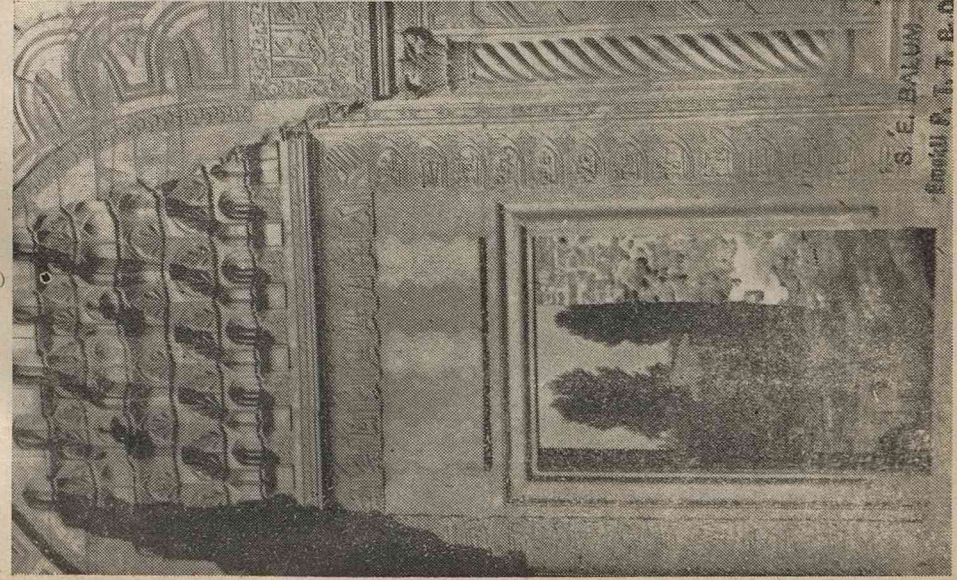
Büyük Karatay medresesinin meşhur portayı.

(F. S. E. Balum)

B. Kara'ay Medrese portayı kemerinin sağ ve sol kaidelerindeki
tezyinatla ayatı Kur'aniye

(F. S. E. Balum)

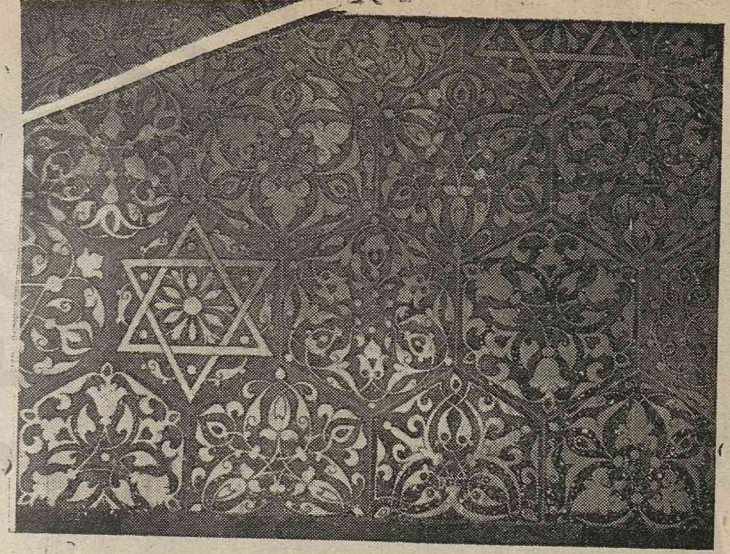

*B. Karatay dış kapısının sağın-
daki burmalı-sütuncenin başlık
tezynası*

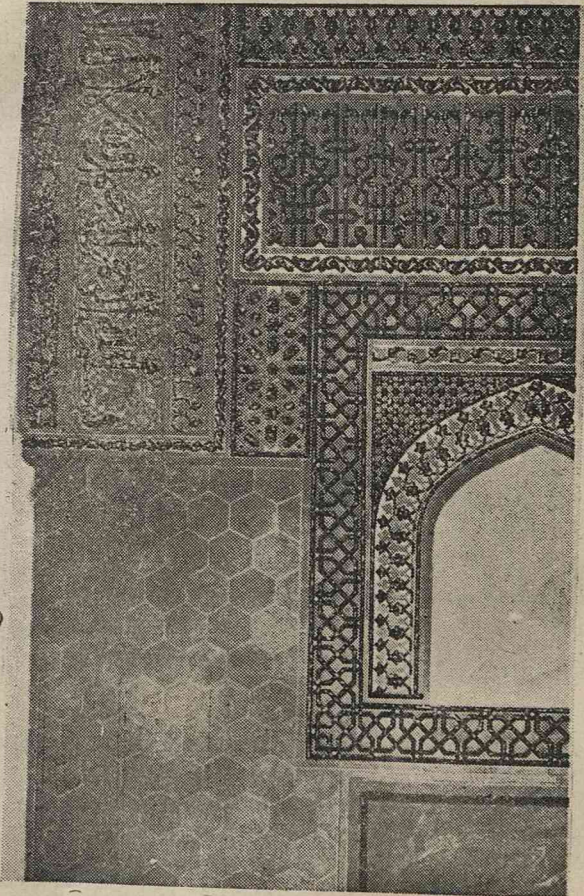
(F. S. E. Balum)

*B. Karatay portayı istalaktitleri
(F. S. E. Balum)*

B. Karatay medresesi duvarlarındaki çini nakışlardan
[F. Sare'den]

B. Karatay medresesi duvarlarındaki çini iezyinattan
[F. Sare'den]

B. Karatay Medresesi portayı üstündeki tarih kitabesi

(F. İ. Tonguz)

B. Karatay Medresesinin haricen yan taraftan görünüşü

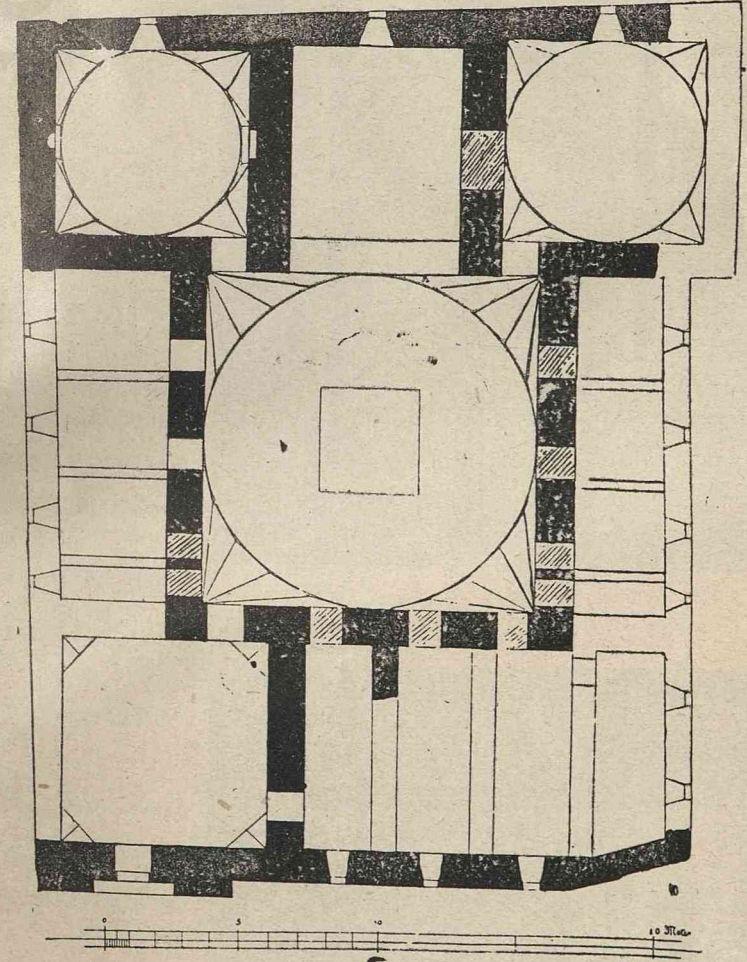
(F. S. E. Balım)

B, Karatay Medresesinin 30 yıl önce dışarıdan görünüşü

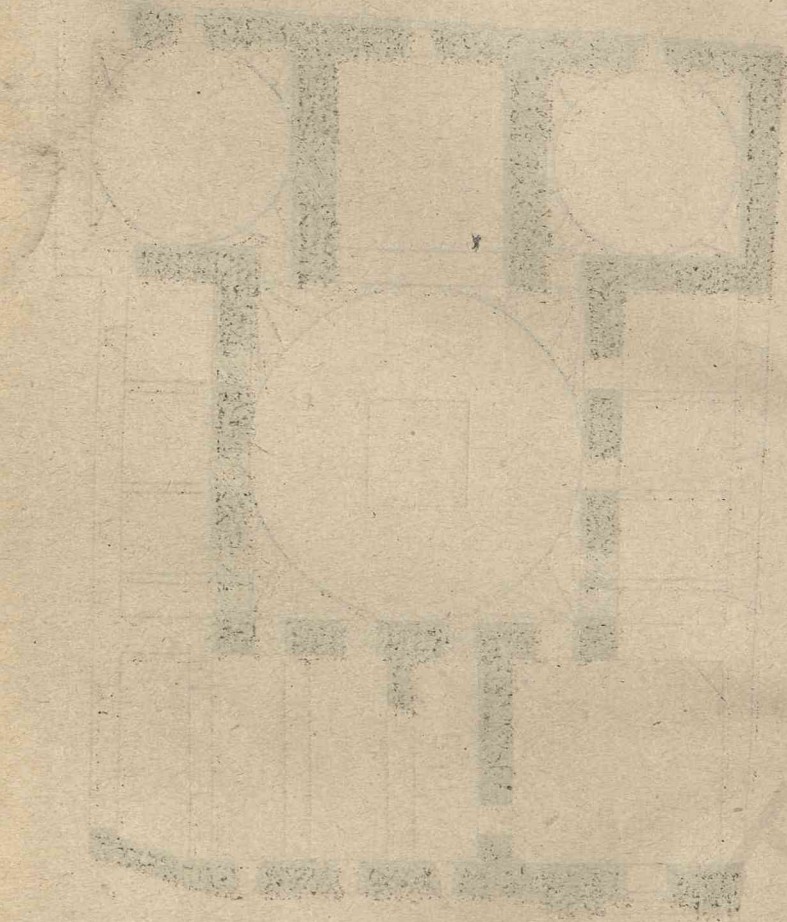
(F. Solakyan)

Plânda araları siyahla doldurulmamış
çizgili yerler bugün mevcut değildir.

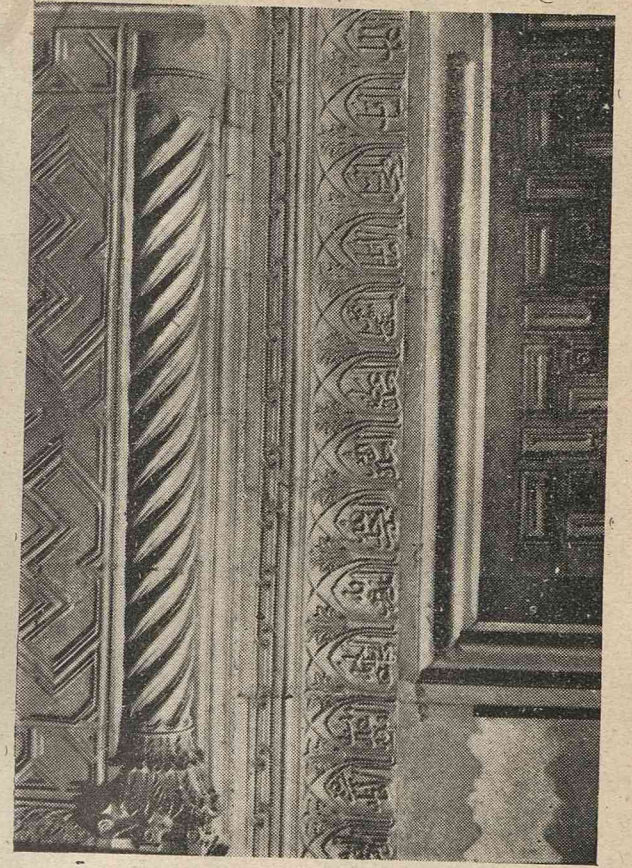

Konya'da Büyük Karatay Medresesi plânı

(Fredrik Sare'den)

*B. Karatay kapısının sağ
taraf sövesindeki ehadis-i-
nebeviye ile burmalı sütunce
(F. S. E. Balum)*

*B. Karatay medresesi
portayı sol tarafında-
ki ornömanlar ve Eti
eserlerinde gördüğü-
müz kancalı haçlar
(F. S. E. Balum)*

